

KRÓNKA.

A hercegprímás

nyugdíjba vonult és aki helyébe került, azon a nyugalmon kívül, amelyet elődjének szíves-örömet biztosított, aligha fogja egyébként lecsendesíteni az egyház és vallás háborgó vizeit. Vaszary – a primási székben kétségkívül a szelídebb és veszélytelenebb irányt képviselte: viszont az ő helyzeti energiátlanságának tulajdonítható, hogy mellette és körülötte, kicsinyek és nagyok zavartalanul bővíthették a maguk kis cirkulusait. Vaszary személyileg semmivel sem erősítette az egyház pozícióját Magyarországon; felfelé lojális volt, lefelé pedig engedékeny, minden kérdésben Rómára vagy Bécsre bízta a döntő diszpozíciót. Bécs és Róma azonban dolgozott és a magyar püspökök agresszívebb tagjaival és a magyar kormányok kultuszminisztereivel diadalmasan egyengette az ország fokozatos klerikalizálódásának lehetőségét. Ez a tendencia most belső emelőrúdhhoz jut az új hercegprímás révén. Csernoch nem volt szerzetes és nem is fog házi politikát csinálni: az ő egyéni cselekvéseit és direktíváit a ecclesia militans eszméi vezetik. Neki nem lesz elegendő az a lassú és szívós folyamat, amelylyel a tanítás, a közigazgatás, sőt a politika is egyházi érdekek szolga atába kerül: Csernoch az esztergomi primátus feljavított gazdasági hatalmával, a kormányok iránt való tudatos coulanterie-val és a nemzetközi klerikalizmus szervezett propagandájának nyomán fogja megkísérelni, hogy az egyház eddigi súlyát Magyarországon fölényes túlsúlylává tegye. Ez a nyomatékosabb akció azonban szükségszerűen hatványozott reakciót fog felidézni: a szabad gondolat és az antiklerikális nevelés ebben a várható éles és kritikus harcban fel kell, hogy frissüljön és az egyesült feudális és klerikális érdekekkel szemben tömöríteni fogja a tétlen vagy ingadozó radikális polgárságot. Ebből a szempontból nem kell félnünk a Csernoch-érától: a mi táborunkat fogja erősíteni s a mi lelkünket fogja megedzeni.

Franz Oppenheimer és a Pesti Lloyd-társulat

furcsa és nehezen érthető együtt szereplésének voltunk a minap szemtanúi. A Lloyd előadásokat rendez, lehetőleg jócégű külföldi tudósok részvételével. Oppenheimer ilyenek találtatott. A vállalkozók és kereskedők előkelő céhe egyéb kvalitások után nem érdeklődött. Nem tudta meg Oppenheimerről, hogy a világ legradikálisabb közgazdái és szociálpolitikusai közé tartozik, hogy a nagybirtok és általában a nagy vagyonok eredetét az *ausserökonomische Mittel*-je röviden rablással magyarázza és az emberiség sorsának javulását mindennemű monopólium, föld- és egyéb monopólium megszüntetésétől várja. Csak akkor vették észre a Lloyd urai, hogy tulajdonképpen kivel is van dolguk, mikor saját gyülekezetük felolvasóasztaláról hallhatták sokszor kényszeredett mosolylyal a súlyos és kíméletlen tanításokat. A

Pesti Lloyd nem uszítok társasága, de azért azt hisszük, a nagy milliomosok és vállalkozók semmiképpen sem vallják magukéinak az Oppenheimer szigorú konzekvenciáit.

Két felmentés

volt eddig a budapesti esküdszék válasza az ügyészségnek arra a felhívására, hogy a lefoglalt Népszava-cikkek íróját elítélje. Minden esetre örvendetes és jellemző ez a két ítélet, bármennyire is nem alkalmas arra, hogy az esküdszéki intézményről, különösen pedig a magyarról, alkotott rossz véleményünket revideáljuk. De nagyon jellemző ez a két ítélet a magyar polgárságnak szinte mesébe illő gyávaságára. A magyar polgárság torkig van a Tisza-Lukács-kormányzat rettenetes utálatával, de ahelyett, hogy szervezett erővel talpra állana és hangos szóval és súlyos ököllel tiltakozna az ellen, hogy Magyarországot teljesen Oroszország színvonalára süllyesszék – hisz alig különbözünk már is másban Oroszországtól, mint hogy még pogromoknak híjával vagyunk –, dekoratív, kisz jelentőségű aktusokban, esküdszéki felmentésekben ad kifejezést politikai érzéseinek.

A községi választások

lezajlottak s ha azoktól az obligát hamisításoktól, amelyeket Hűvösek és Ehrlichék elkövettek, azoktól a meddő felebbezésekkel, amelyeket ellenük benyújtottak s azoktól az összegektől, amelyekért egyes új városatyák azzá lettek, végleg eltekintünk, úgy nem konstatálhatunk mást, mint hogy az áldemokrata-uralom és klikk-rendszer egyszerűen tovább is permanenciában maradt. A polgárság és a proletárság erői és jogai hiányában egyáltalán nem tudott hangsúlyt adni azoknak a törekvéseinek, amelyek a községi gazdálkodás tisztességének és rentabilitásának, a városi önkormányzat teljes autonómiájának és a választói jogosultság általános kiterjesztésének és érvényesítésének jelígeje alatt legalább is a lelkekben élnek. Kétségbeejtő volna a polgárság hatalmi nyomatókának ilyen minimális volta, ha nem kellene az országos erőviszonyok egyszerű függvényének tekintenünk. Amíg a parlamentben Tisza-huszárok, letört gentryk és a bankok exponensei uralkodnak, addig a főváros tanácskozástermében is a panamaviselt kevesek diktálnak a jogtalan tömegeknek.

A háborús veszedelem

amellett, hogy mi is rettegünk tőle – hiába, ismét és ismét csak azt láttatja meg velünk, hogy mily megdöbbenően képtelen és fejtetőre állított társadalmi berendezések között élünk. Mint egy vakító reflektor világít be a társadalmi történészek mechanizmusába és mutatja meg, hogy mindannak, ami történik, a legfőbb alapja az emberek nagy tömegeinek félrevezetettsége, gondolkodásuknak tökéletes megrontottsága, melynél fogva érdekeikkel ellenkező cselekvésekre is bírhatok. Íme itt él körülöttünk milliónyi békés ember, se testük, se lelkük nem kívánja a háborút, nem akarnak mást, csak élni, élni, úgy mint eddig. Ez a milliónyi ember, akinek nemsokára talán kardot, puskát nyomnak a kezébe, reszketve kérdegeti egymástól: lesz-e háború – és semmi sincs távolabb tőlük, mint az a gondolat, hogy ez esetleg *tőlük* is függhetne. S bizony nem kicsi a száma azoknak sem, akiknek az érzése pláne a háború felé hajlik, akik ostoba ideológiáktól telve, személyes sértésnek

veszik az „ország becsületét ért sérelmeket” s szent meggyőződésük, hogy azt csak vérrel lehet lemosni. Mily nagy emberi értékek veszedelmét lehetne az emberek elé tárni, anélkül, hogy bármit is éreznének – s a „monarchia tekintélyének” sérelme lázba hozza őket. Az emberek milliói egy egész életen át dolgoznak, fáradnak, semmi más célt nem látva maguk előtt, mint életfeltételeik javítását – egy napon azonban mozgósítási parancsok jelennek meg s megindul egyik nép a másik ellen; már megmozdulásuk is évek munkáját emészti fel s ha összecsapnak, ellövellődnek, összebombázzák, letiporják a maguk és mások évtizedek munkájával felhalmozott értékeit, – s mindezt oly célokért, melyek minden egyéni és kollektív érdektől teljesen idegen, azoknak akiknek testi ereje, technikai, orvosi, adminisztratív tudása, vagyona nélkül nem lehetne háborút csinálni – oly képtelenségek, melyeknek méregetésébe belefárad az emberi ész. S nem igaz, hogy csak a külső erőszaknak engedve teszik. Ezernyi megaláztatva a dolgok valamely álértelmét, beleegyezően mennek, a túlnyomó többség akarat és gondolat nélkül, mintegy tehetetlenségénél fogva, kétségbeesve, de nem lázadva. Oh mily kevesen volnának, akik ellenkező akarat, akárcsak gondolatban is tudatosan tiltakozók maradnának végig . . . Halálos fenyegetésekből és emberi butaságból van összerakva a háborúcsináló mechanizmus, a halálos fenyegetéseknél sokkal-sokkal erősebben barbár és ostoba ideológiák kényszerítik fegyverbe az embertömegeket.

Veszedelemes bestiák.

rendőri ruhába öltözve, bádogszámmal a mellükön és acélkarddal az oldalukon garázdálkodnak Budapest utcáin és életünk biztonságát rettenetes módon veszélyeztetik. És egyelőre nem tudunk védekezni ellenük. Fegyveresek, szervezettek, szolidárisak egymással és fegyelemre hajlók. A polgárság mindezek híján van. És azonkívül erő és befolyás nélkül. Hasonló, pöffeszkedésre és túlságos szigorúságra, nem a gonosztevők, hanem a polgári szabadság iránt való szigorúságra nézve hasonló, de a polgárok életbiztonságát rendes körülmények között nem veszélyeztető rendőrsége csak a híres porosz rendőrállamnak van. Nem beszélve ezúttal Oroszországról, amelynek viszonyaihoz a mi körülményeink napról-napra mind hasonlóbbá válnak. Poroszország és Magyarország sok tekintetben hasonló uralmi és politikai állapotai könnyen érthetővé teszik rendőrségük hasonló voltát. Poroszország is, Magyarország is a régi középkori feudális állam képét viseli. Poroszországban ipara, vasutai, polgársága és munkásmozgalma mellett is az alkotmány és a törvényhozás szervezeténél és a földbirtokviszonyoknál fogva a középkori nagybirtokos nemesség az úr. A vagyonára nézve hatalmas ipari polgárság a munkásságtól való félelmében, eddig mindig kompromisszumot kötött a nagybirtokossággal és öntudatos, erővel teljes fellépésre sohasem volt bátorsága. Az ország szervezete még mindig a feudális állam katonai hatalmon épült, a szabad mozgást kötő szervezete. A polgári szabadság kevésre becsülődik Poroszországban és a polgári öntudat nem tudott még kifejlődni. A feudális és Poroszországgal szemben rettenetesen elmaradt Magyarországon még rosszabbak az állapotok, Oroszorszáéhoz hasonlóak. Vájjon mit csinálnának a polgárok Angol- vagy Franciaországban a rendőrfőnökkel az első olyan véres botrány után, amilyenek nap-nap után ejtenek kétségbe minket?

Választójogi parallelogrammok.

A választójog reformja a miniszterelnök és a házelnök többször prolongált ígérete szerint még ennek az évnek a folyamán a képviselőház elé fog kerülni. Sajnos, semmi különösebb okunk nincs ahhoz, hogy ezt az ígéretet rájuk nézve kötelezőnek tekintsük, viszont semmiesetre sem tartjuk időszerűtlennek újból megvázolni azokat a különbségeket, amelyek a magyar választójog és a külföldiek közt minőségi és mennyiségi dimenziók tekintetében tátonganak.

A magyar választójogi törvény 1874-ből datálódik és az 1889. évi XV. törvénycikk 114. §-án kívül még lényegtelen módosításnak sem volt eddig kitéve. Ugyanez időköz alatt a külföldi államok szinte kivétel nélkül ismételten kibővítették a miénknél addig is liberálisabb és szélesebb választójogi törvényeiket s így a közbeeső négy évtizednek összehasonlító képe a választói jogosultság szemszögéből nézve is élesen reprodukálja a nyugati államok és a közöttünk levő kulturális és gazdasági különbséget. Sorra vesszük a nevezetesebb államokat és néhány adattal illusztrálni fogjuk ennek a szomorú elmaradottságnak statisztikai bizonyosságait:

I. *Angliában* az 1867-iki másodikt reformakt az eddigi 4.46%-ról 7.54%-ra emeli fel a választók számát s öt év múlva intézményesíti a titkos szavazást. Ezt a reformot csakhamar nyomon követte az 1884-iki harmadik akt, amely a választójoggal bíró polgárok számát közel 17%-ra emelte fel. Ezt a törvényt kiegészítette az 1885-iki, amely a választókerületekben a képviselőket a népesség száma arányában osztotta fel és a választójog általános kellékeiül az állampolgárságon, a férfinemen és a huszonegyéves koron kívül csak olyan cenzusos korlátokat hagyott meg, amelyeket különösebb rázkódtatás nélkül távolít el a legújabb választójogi reformjavaslat. Ez a javaslat minden férfiállampolgárnak megadja a választójogot, aki hat hónapig egy helyen lakik, 7,500.000-ról 12,000.000-ra emeli fel a választók számát és 26%-a az arányszámot. Ennek a reformnak a megvalósulása után közel *öt millió munkás* jut szavazati joghoz s minden valószínűség szerint a Labour Party, amely eddig 1,600.000 taggal 27 képviselőt tudott a parlamentbe juttatni, tagok és képviselők száma tekintetében fokozott jelentőségre tesz szert.

II. *Németországban* az 1869. május 31-iki választójogi törvény megadta a választójogot minden 25 éves állampolgárnak a minimális kivételekkel; a választás titkos, közvetlen és lehetőleg községenkénti. Ennek a választójognak alapján 1877-ben a lakosság közel 21%-a, 1903-ban 22.25%-a, ma pedig hozzávetőleg 24%-a választó és 110 szocialista képviselő ül a parlamentben. A szavazás titkosságának teljesebb biztosítása, a 25 éves korhatár leszállítása és a proporciónális rendszer állandóan előtérben van.

III. *Franciaországban* az 1875. november 30-iki törvény megadja a szavazóigot *népv* újab közbesső törvényes módosítás után

polgárnak; a szavazás titkos és községenkénti. Ezen az alapon ma 11,000 000 választója van, vagyis a lakosság 27.9%-a. A nemrég elfogadott arányos rendszer remélhetőleg biztosítani fogja a szavazás lehetőleg abszolút reális voltát is.

IV. *Olaszországban* az 1882-iki reform megadja minden 21 éves négy elemivel bíró férfinak a szavazójogot és ezzel 2.22%-ról 7.1%-ra emeli a jogosultak számát; a választás közvetlen, titkos, de lajstromos. Az 1895-iki reform eltörli a lajstromos szavazást, a legújabb 1912-iki törvény pedig minden 21 éves, írni-olvasni tudó s ezt igazoló férfinak szavazójogot biztosít s az addig 8.6%-os arányt a lakosság és a választók között 22%-ra emeli fel, a szavazni jogosultak számát pedig 2.6 millióról 8 millióra.

V. *Belgiumban* az 1848. március 12-iki törvény volt érvényben, különféle revíziók és állandó ellenzéki harc kíséretében, egészen az 1893 szeptember 7-iki reformig, amely az akkor 2.25%-os hányadot 22.32%-ra emelte fel az általános választójognak a plurális szavazattal való kombinációja útján. A szavazás titkos, községenkénti és kötelező; a képviselők a népesség száma arányában vannak megosztva s legalább egy szavazata van minden 25 éves férfinak, ha legalább egy éve egy helyben lakik. Ez a törvény most a munkásság heves agitációja folytán újabb nagymérvű kiterjesztés és reformálás előtt áll.

Ezekkel a választójogi státusokkal szemben a magyarországi választójog az 1874. évi XXXIII. törvénycikk óta változatlan: a vagyoni és szellemi cenzus olyan magas foka áll fenn, mint sehol máshol s a szavazás nyílt és kerületenkénti, mint Törökországon kívül sehol. 1830-ban választó volt a lakosság 5.97%-a, 1890-ben már csak 5.58%-a és ma sem több, mint 5.6%. vagyis *a legkisebb arányszám* a kultúrnépek között. Négy évtized múlt el anélkül, hogy az uralkodó osztályok bár a csekélyebb jogkiterjesztéssel igyekeztek volna a nép politikai, gazdasági és kulturális színvonalat emelni. E négy évtized után Tisza István egy provokált világháború falrafestésével és szuronyos védelem alatt akarja úgy reformálni az 1874-iki törvényt, hogy még a status quo elvét is meghamisítja.

Kosa Miklós.

Tisztelettel kérjük azokat az olvasóinkat, akiknek előfizetése január 1-én lejár, hogy előfizetési díjaikat minél előbb küldjék be s kíméljék meg ezzel lapunkat a postai felszólítások költségeitől. A kiadóhivatal.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

A Társadalomtudományi Társaság tíz esztendeje.

Az Új-Magyarország történetének eseményekben gazdag, jelentőséggel teljes korszaka lesz ez a tíz esztendő. Ezelőtt tíz évvel néhány külföldön járt, franciául és angolul olvasó magyar megalapította a Társadalomtudományi Társaságot. Differenciálatlan társaság, sok-sok utópista nézettel, radikális és konzervatív, liberális, szocialista és anarchista hajlandóságokkal A gyakorlathoz kevés közül van, de egyik a kultúra, a műveltség szeretetében, a magyar politika uralkodó közjogi jelszavainak, az egész magyar malomalatti politizálásnak gyűlöletében. Fiatalos forradalmiságuk és az aktuális problémák iránt való érzéketlenségük a magyar társadalom fejlődésével és differenciálódásával mindinkább eltűnik. Átlátják, hogy az egész társadalom problémájával mit sem kezhetnek és a nagy általános kérdések megoldása nem az ő feladatuk. Tekintetük mindinkább a magyar élet sajátos jelenségei felé fordul. Meglátják, hogy Magyarországon nem a kapitalista gazdasági rend megdöntését kell elvégezniük, hisz ez a kapitalizmus még itt sincsen, hanem inkább a középkori, feudális, a nagybirtok jármában nyögő Magyarországnak polgári Magyarországgá való átalakításában kell tevékeny kézzel segédkezniük. A nagybirtok, a holtkéz, a szűk választójog, a népre nehezedő rossz adórendszer, a népellenes vámpolitika, az extenzív gazdálkodás, a földművelő népesség nyomorúsága és erős ipar hiányában az ipari proletariátus gyöngesége Magyarország kórképének legjellemzőbb vonásai.

A szociológusok csoportja ezekre a bajokra mutat rá kitűnő szemléjében, a *Huszadik Század*-ban és előadásain s gyűlésein. Ez az állásfoglalás azután a választóvíz jótékony hatásaként jelentkezik a társaság sokféle elemből összeállott konglomerátumára. Mindazok, akiket a szociológia csak mint érdekes problémák felvetője és néha-napján meg is oldó ja érdekelt és akik nem voltak hajlandók gyakorlati konzekvenciák levonására, kiváltak a gyülekezetből. A mágnás-esztéta elnök, aki Pulszky Ágost halála után a jeles professzor helyét elfoglalta, lemondott, a társaság hűtelen tagjai részéről tervezett komplottt sikertelen maradt, sőt a társaság

tagjainak és híveinek számai megsokszorozta. A kormány és a hazafias közvélemény eddig is idegenkedő indulata nyílt ellenségeskedéssé vált a radikális és határozott állásfoglalás következtében. A társaság embereit a lassanként megtisztelés számba menő hazaáruló jelzővel illették úton-útfélen.

A Társadalomtudományi Társaság a mi viszonyaink el nem különbözött volt mellett azt a három feladatot végezte és végzi, melynek Végrehajtására fejlettebb társadalmakban külön-külön szervezetek alakultak. Műveli a szociológiát és az egyetemnek és a magyar hivatalos tudománynak a német közgazdasági és jogi irodalomból szolgáló módon átvett tanításaival és elméleteivel szemben az angol és francia szociológiai és közgazdasági irodalomra is felhívja a figyelmet. Comte, Spencer, Marx, Gumplowicz, Durkheim nagyjelentőségű munkáit ismerteti, önálló kutatásokat folytat elsősorban a magyar föld és a magyar élet égető kérdései körül. „Egy egész csomó kérdést világosítottunk meg – írja Jászi Oszkár egy másik ünnepi alkalommal, a Huszadik Század tíz esztendő jubileumán –, melyek eddigelé a magyar publicisztika ne nyúlj hozzám virágai voltak: választójog-rendszerünk avult és korrupt anakronizmusát; a közös vámterület mélyén lappangó osztályuralmi szempontokat; a parasztkérdést, mint a jövő magyar politika tulajdonképpeni gerincét; a vármegyei nemesi klikkuralom korrupt tehetetlenségét; a mesterségesen nagyranevelt nemzetiségi mumust, mely az oligarchikus tendenciáknak legjobb takaró leple; a nagybirtok uralmának történelmi előzményeit és gazdasági s kulturális következményeit; a mezőgazdasági nagy- és kisüzemek egymáshoz való viszonyát; egyes vidékeink szociális, kulturális és gazdasági természetét stb. stb.”

A tudomány eredményeit igyekeztek a társaság emberei a nagy tömeg közkincsévé tenni. Terjesztették a tudományos ismereteket és belevitték a politikába. Tudományos alapokon nyugvó politikára törekedtek. A társaság szemléje volt a tudomány művelésének, a társaság előadásai és elsősorban a Szabad Iskola a tudomány terjesztésének, a társaságtól megindított politikai mozgalmak és a társaságtól megalakított szervezetek a politikai agitációnak és cselekvésnek eszközei. És a mindinkább fejlődő és erősödő magyar munkásmozgalomnak is értékes segítő társai a társaság vezető tagjai. Tanítják a munkásokat s szociálpolitikai törekvéseiknek elméleti alátámasztói.

A Társadalomtudományi Társaság aránylag rövid élete alatt nagyfontosságú eredményekre tekinthet vissza. A régi magyar politika tartalmatlan és értelmetlen szólamai megkoptak és nagyrészt hatástalanok már. A reális életérdekek politikája felé hajlanak az eddigi közjogi ellenzék pártjai. Az általános választójog elkerülhetetlen szükségesség. A magyar földbirtok-és adópolitika nagy vétkei fel vannak fedve. A szekularizációt mind számosabban követelik. A nem pusztá papramorgásban nyilvánuló, hanem az egyház erkölcsi és gazdasági befolyására és nagy reális erejére rámutató antiklerikalizmus mind többeknek érzésein és törekvésein

uralkodik. A természettudományos világszemlélet és a szabadgondolkodás új szervezeteket keltett életre és szökentett sudárba, a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületét és fiókjait, köztük a legkülönbet, a Galilei Kört.

Mindenképpen természetes, hogy ezen a jubileumon mink is együtt ünneplünk azzal a gyülekezettel, melytől annyit tanultunk, melynek annyit köszönhetünk. De éppen ez ünnepi alkalom hangulatában nem tudjuk megállani, hogy külön meg ne emlékezzünk a társaság elnökéről, Pikler Gyuláról, aki – sajnos – nem vett részt az ünnepen és akiről talán éppen ezért a jubileum során aránytalanul kevés szó esett. Hiányzott nekünk az ünneplő közönség élén a Pikler okos és szimpatikus feje. Ő már biztosította a maga számára a társadalmi munkamegosztás előnyeit. Csak tudományos céljainak él. De azért fáj nekünk jelen nem léte. Nagyszerű és izgalmas időkre gondoltunk. Áhítatos Pikler-órákra, *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* bölcs fejezeteinek első olvasására, a szabadtanítás diadalmas pécsi kongresszusára, keresztesvitézek piszkos és ökölrel visszavert támadásaira, a mester egyetemi kartársainak illojális, jezsuita viselkedésére. Szerettük volna a tanítványok meghatott háláját elrebegni az előtt az ember előtt, aki a legnagyobb merészséggel, minden tekintet nélkül tanított egy egyetemi karrieren végig az uralkodóknak nem tetsző új és bölcs tanításokat az elmaradottság és tudománytalanság bagolyvárában, a pesti egyetemen, – aki egy nemzedék világszemléletét terelte az életértés és életbölcesség útjaira. Mikor a Társadalomtudományi Társaságot a tanítványok és követők megkülönböztetett szeretetével és tiszteletével üdvözöljük, róla is meg kellett emlékeznünk ez igénytelen sorokban. Hisz tőle, a gyülekezet *leader-étől* és kétségkívül legjelentékenyebb emberétől, kaptuk küzdelmeink és törekvéseink számára a legértékesebb útravalót. *Székely Artúr.*

Krapotkin Péter.

Az egész forradalmilag gondolkodó világ szeretettel tekint London egyik külvárosára, hol a világ legideálisabb forradalmárja, az anarchista Krapotkin most tölti be hetvenedik évét. Bakunin mellett, aki a régi Internationalenak olyan nevezetes alakja volt, Krapotkin neve vésődött legmélyebben a forradalmárok leikébe. Élettörténetét „Egy forradalmár emlékiratai” című könyvéből ismerjük, amely egyike a legszebb efajta műveknek s amelyet nemesen egyszerű, őszinte stílusban írt meg.

Moszkvában született, előkelő hercegi családban, amely számos jobbágygyal rendelkezett s amelynek jobbágysai akkor épp úgy rabszolgasorban voltak, mint más családéi. A gyermek, majd később az ifjú, akit az iskolában klasszikus eszmékkel tömtek tele, aki szeretett tanulni, rettegve szemlélte az orosz paraszt szörnyű elnyo-

matását s ifjú lelke hiába kereste a felszabadulás útját, sehol sem találta. Érintkezett a parasztokkal, beszélt velük s látta, hogy milyen naiv, milyen jó az orosz paraszt s milyen természetesnek találja szomorú sorsát. Azt is láthatta, hogy az orosz parasztot nemcsak a földbirtokosa nyúzza, hanem nyúzza az állam, a bürokrácia, a pap és a militarizmus is.

Későbbi élete csak megerősíthette őt e felismerésében. Mint katonaiszt hiába próbált csekély hatáskörében valamit is enyhíteni az orosz állapotokon, mindenütt szembetalálkozott a tradícióval, a megcsontosodott államhatalommal, amely egy szemernyi javítást sem tűrt el, mely mindent a régiben akart hagyni. Ezért vált olyan gyűlöletessé előtte minden hatalom, minden parancs. Ezért vált úgyszólván alaptermészetévé az a meggyőződés, amelyet később olyan sokszor kifejtett, hogy az ember a kezébe adott hatalommal sohasem válhat embertársai hasznára, hogy a hatalom ténye maga teszi rosszá még a különben jó embereket is. Ezért hangoztatta később olyan sokszor, hogy a hatalom megszüntetése nélkül az emberiség sohasem lehet boldog. Ezt a pedig csak úgy lehet megszüntetni, ha az emberek megtanulják, hogyan kell önmagukat kormányozni, ha az emberek megtanulnak önállóan gondolkodni, önállóan cselekedni. Az anarchista individualizmus eszméje ekkor foganhatott meg benne.

Természetesen szó sem lehetett akkor arról, hogy e gondolatait kifejtse vagy érvényesítse. Ezért fordult egész lelkével a tudomány művelése felé. Földrajzi, természettudományi megfigyeléseket végzett s e munkálkodásával már ifjú korában maga felé fordította a pétervári tudományos körök figyelmét, akik ellátták megbízásokkal, akik tőle az orosz tudomány felvirágzását remélték. Megkínálták különböző tudományos állásokkal akkor, amikor megundorodva a katonaélettől, az orosz államtól, lemondott tiszti állásáról s csak a tudománynak akart élni.

Csakhogy már késő volt. Krapotkin kutató szeme szibériai és más utazásai alkalmából nemcsak azt vette észre, hogy az orosz államhatalom mennyire útjában áll a dolgozó emberiség szabad fejlődésének, hanem azt is, hogy vannak Oroszországban olyan közösségek is, amelyeknek van jövőjük, amelyek virágoznak csak azért, mert bennük az emberek magukra vannak hagyva, mert nem törődik velük senki, ahol ők maguk feszítik meg erejüket és noha primitív módon, mégis elérik azt, hogy az intézményen belül elég szabad és megelégedett életet folytatnak. Mivel az ezekben élő emberek életmódja, nagyjában megfelelt a Krapotkin lelkében kialakult meggyőződésnek, tanulmányozni kezdte őket s arra a megállapodásra jutott, hogy amint kicsinyben meg lehet azt valósítani, hogy közös megállapodással megcsinálják mindazt, amire szükségük van, ugyanúgy lehetne az egész társadalmat is berendezni, csak fel kellene használni mindazt, amit eddig a tudomány az emberi munka megkönnyítésére feltalált. A duhoborcok szektájának kolóniái voltak azok a helyek, amelyek Krapotkint „meggyőzték arról, milyen nagyot tud teremteni az emberi egyet-

értés, ha valamennyiüket a testvériesség, a közösség érzete áthatja.

Ezeket a duhoborcokat, akik a biblia alapján állva, nem akarták elismerni az államhatalmat, Oroszország akkor, amikor a szekta terjedni kezdett, száműzte az országból de megengedte nekik, hogy csoportosan letelepedjenek Szibéria valamely kietlen helyén Igen kevés adót kívánt tőlük, ennek ellenében teljesen szabadon hagyta őket, éljenek vallásuknak, Szibériában úgysem lehetnének veszedelmesek az orosz államvallásra. S a duhoborcok nem estek kétségbe. Szabad kolóniáik a vadonokban virágzó falvakat teremtettek. A primitív eszközökkel dolgozó iparosok és parasztok összefogtak, erdőket irtottak, szántóföldeket hasítottak, csinos falvakat építettek s a községi tanácson kívül, amelyben a faluközösség, a „mir” öregjei vettek részt, nem volt más hatóságuk.

Krapotkin látta e falvakat, élt bennük, megismerte ezen emberek egyszerű, nemes gondolkodását s mint az emberi felszabadulás első csirái jelentek meg lelki szemei előtt e falvak békés, türelmes, szolid lakóikkal. Csak éppen az hiányzott belőlük, hogy megismerjék a modern tudományok eszközeit s azokat munkájukban alkalmazzák. Hogy áthassa őket a gondolat, hogy szenvedő embertársaikat is megtanítsák a felszabadulás eszközeire. Éhez pedig felvilágosodottság kell. Ezt a felvilágosító munkát az orosz intelligenciának kell elvégeznie, amely bejárta a nyugatot, ahol a szocializmus eszméjével megismerkedhetett.

Krapotkin érezte, hogy a nyugateurópai munkáviszonyok ismerete nélkül nem szentelheti magát az orosz nép felvilágosításának s azért elment Svájcba, ahol éppen akkor tetőpontján volt az 1864-ben megalakult internacionális munkásszövetség.

Krapotkin itten Svájcban tanulta meg azt, amit Nyugateurópában már százezrek vallottak, hogy a munkásosztály felszabadulása csak a munkásosztály műve lehet s hogy ez csak úgy történhetik, ha a munkások milliói szakmák szerint szervezkednek s kezükbe veszik a gyárat, a földet, a bányákat, vasutakat, egyszóval a termelőeszközöket. Ennek az útja pedig csak az állam és a magántulajdon romjain át vezet. Forradalmi lelke nem tudott lelkesedni az Internacionálén belül fennálló másik irányért, amely akkor már túlsúlyban volt s amely a „politikai hatalom meghódítása” útján akarta felszabadítani a munkásosztályt. Ismerte a politikai uralom hibáit Oroszországból s nem akart semmilyen hatalom meghódításáról tudni. Anarchista lett s mint ilyen tért vissza Oroszországba, ahol akkor már százezrek hirdették a nép között a felvilágosítást, a forradalom, a lázadás eszméit.

Ez ifjaknak, a nihilistáknak, amint akkor nevezték őket, két éven át volt a vezére Krapotkin. Számos veszélylyel dacolt, igen sokszor kitette magát a rendőrség gyanújának, amíg végül ez felülmaradt s Krapotkin a börtönbe került, ahol minden eszközzel, még a cár haragjával is próbálták eltéríteni eszméitől, de nem sikerült. Barátainak segítségével elmenekült előbb Svájcba, majd onnét Franciaországba s végül Angliába, ahol azóta állandóan él.

Az orosz kormány mindent megtett, hogy Krapotkint megtörje. Üldözte Svájcban, Franciaországban, üldözte Angliában és állandóan merénylettervekkel gyanúsította, de ez mind hasztalan volt. Krapotkin megmaradt eszméi mellett, amelyeket Angliában tudományos rendszerbe foglalt s amelyek a kommunista anarchizmus név alatt ismeretesek.

Amellett, hogy cikkeivel, tanulmányaival új meg új harcos eszközökkel látja el a forradalmian küzdő proletariátust, a tudomány, különösen a szociológia, természettudomány és történelem terén is új eszmék felvetésével gazdagította a tudományt. Ez eszmék legnagyobb része összefügg a társadalmi haladásról vallott meggyőződésével.

Mindenkor és mindenütt a haladás bátor és őszinte harcosának mutatta magát, úgy hogy joggal mondhatta róla egy ismert anarchista író, hogy „Krapotkin Péter ma a világ legideálisabb, legmorálisabb, legtökéletesebb embere, akit nemcsak a proletárok tisztelhetnek, hanem mindazok, akiknek bármi köze van a haladás nemes munkájához”.

Isskruljeo Krszta.

Az ország érdeke.

Most, a háborús veszedelem és a diplomáciai bonyodalmak idején, gyakran halljuk emlegetni, hogy ez vagy az van az ország érdekében. A kávéházi külpolitikusok és a legtöbb napilap külföldi rovata számára az egész ország érdeke mint teljesen egységes tényező jön számba. Azt hisszük, nem lesz éppen a mai idő alkalmatlan arra, hogy szemébe nézzünk ennek a fogalomnak és megállapítsuk, hogy az ország egységes érdekéről beszélni, ha ez nem is mindig megtevéstető tendenciával történik, legalább is nem szabatos. Egészen bizonyos, hogy vannak az ország, az állam életében intézkedések, veszedelmek, amelyek mindannyiunkat egyaránt érdekelnek. A jó állami igazgatás, a jó ország- és vasutak, az emberi élet védelme és hasonló más ügyek az állam tevékenységi körében körülbelül mindannyiunkat egyenlő mértékben érdekelnek. Általában az állami összeműködést jelentő, a termelést, forgalmat, fogyasztást biztosító tevékenység az állampolgárok összességének javát mozdítja elő. De viszont é folyóirat olvasói azt is jól tudják, hogy az államban mindenkor egy uralkodó csoport a katonaság és a vagyon erejére támaszkodva, a saját külön érdekeit igyekszik kielégíteni és az elnyomott osztályokat e célból dolgoztatni és kizsákmányolni. Ugyanez az uralkodó csoport elméleteket is alkot az elnyomottak részére, akik azután ez elméletek szemüvegén át az uralmat, elnyomást és kizsákmányolást igazoltnak látják. Egy ilyen elmélet tanítja azt is, hogy az ország minden lakójának minden egyes esetben, mely a hatalmasok iniciatívájára vagy azok akarata ellenére, de mindenképpen őket érdeklően áll be, ugyanazok az érdekei. Ezek az elméletek igyekeznek az elnyomottak osztály érdekeinek felismerését lehetetlenné tenni. Az albánok szabadsága és az Adriatikötő meg nem adása a dinasztíának, az osztrák és talán a magyar szupremáciában is érdekelt bürokráciának, tiszteknek és politikusoknak

van érdekében. Minthogy azonban háború kitörése esetén a nép fiainak kell fegyvert fogniok, szeretnék a népet mindenféle eszközzel meggyőzni arról, hogy az osztrák-magyar külpolitika álláspontja az ő érdekükben való, aminthogy háborút is az ő érdekeik védelmére indítanának, így születnek a délvidéki szerbek veszedelmes mozgolódásáról szóló híresztelések és az érdekeiket fel nem ismert rosszul informáltság Vaksága énekelte a bécsi nyárspolgárral a Prinz Eugen-marsot. A *Szabadgondolat* múlt számában fel próbáltuk sorolni azokat az érdekeket, amelyeknek ereje háborút idézhet elő vagy kitörését siettetheti. Az ott megnevezett embercsoportok érdekeivel szemben a nép nagy többségének a háborúból csak baja, veszedelme származhatik. De mint műiden kérdésben, ebben is azok az érdekek érvényesülnek, melyek nagyobb erővel, nagyobb tudatossággal, nagyobb szervezethez birtak fellépni és amelyek nemcsak szembeszállnak az ellentétes érdekekkel, hanem azok fel nem ismerésére is közreműködnek. Az ország érdekéről tehát helytelen beszélni a háború kérdésében akkor, mikor ezzel az érdekekkel a kisebbség érdekeit azonosítják. Szabatos beszéd az sem volna, de mindenképpen sokkal, nagyon sokkal közelebb állna az igazsághoz, ha azt mondanánk, hogy az országnak semmi köze sincs sem az albán lókötők és kecskepásztorok közjogi szabadságához, sem az albániai kikötőhöz. De az ország egységes érdekéről ebben a kérdésben épp úgy nem beszélhetünk, mint ahogy a vámpolitikából tudjuk, hogy a termelők érdekében a magas vámok állnak, míg a fogyasztók érdekében a vámsorompók ledöntése áll, az agráriusok a magas gabona- és állatvámokat hirdetik az ország érdekében állóknak, míg a munkásság és a polgárság megszüntetésüket sürgeti. Éppen így nehéz megérteni, miért van az ország érdekében a nemzetiségek kultúrátlanságban való tartása, iskola nélkül való voltuk, a rájuk szabadított rossz és nyelvükön nem értő közigazgatás, mikor nemzetiségi polgártársainknak, akik pedig az ország lakosságának mindenestre jelentős részét teszik, épp az ellenkező berendezés volna jó, de az egész dolgozó Magyarországnak is, mert a nemzetiségi tömegeknek a kultúra és a felvilágosodás számára való megnyerése, anyagi megerősödése nagy mértékben mozdítaná elő az ország fejlődését, a régi magyar nemesi osztály tagjainak, a zentrinek, háttérbeszorításával a polgári erők és elemek jobb érvényesülését.

Mindannyiszor, mikor az ország érdekét halljuk emlegetni, óvatosnak kell lennünk. Ha nem is állítjuk, hogy az ország egységes érdekéről sohasem lehet szó, hangsúlyozni kívánjuk, hogy ez a nagyhangú érv, valahányszor csak elénk kerül, alapos meggondolást és vizsgálatot tesz szükségessé. (sz-úr).

Munkásmozgalom.

(A munkásság küzdelme a világháború ellen. – Francia mozgalom.)

A nemzetközi munkásmozgalom mindenféle állást foglalt a világháború rémével szemben és baseli nemzetközi kongresszusán elhangzott tiltakozó szava mindenképpen alkalmas arra, hogy a háborúra uszító hatalmasságok számoljanak vele.

Csak röviden, lehetőleg értékelés nélkül igyekszünk elmondani a munkásság tiltakozásának legújabb jelenségeit. Október 28-án a nemzetközi iroda ülést tartott az összes európai országok munkássága képviselőinek részvételével. A háború ellen tiltakozó

rendkívüli nemzetközi kongresszus tartását határozta el. Ugyanakkor kiáltványt adott ki, amelyben meghívja Európa proletárságát a kongresszusra, hogy háborút üzenjen a háborúnak.

Az osztrák szociáldemokrata párt november első napjaiban külön kongresszuson foglalkozott a háború ügyével. „A pártgyűlés felháborodással tiltakozik az ellen, hogy a monarchia a Balkán-népek háborújába beavatkozzék. Mindazokat, akik bárminő ürügyekre hivatkozva ilyen beavatkozást kívannak, a nép halálos ellenségeinek tekinti”, mondta ki a gyűlés határozata. Ugyané határozat szerint november 10-én Ausztria minden nagyobb városában nagy tüntetéseket rendezett az osztrák munkásság a háború ellen.

A svájci szociáldemokrata párt ezidei pártgyűlésén foglalt külön állást a háború ellen. November 17-én Európa majdnem minden nagyobb városában munkástüntetés volt a béke mellett. Paris, Berlin, London, Róma, Amsterdam, Milano, Prága, Budapest proletársága és a budapesti munkásságon kívül 23 más magyar város munkássága mozdult meg és fejezte ki tiltakozását. A budapesti impozáns népgyűlésen a német és az osztrák szociáldemokrata párt képviselői is beszéltek. Berlinben a német és a francia munkásság szolidaritásának kifejezéséül a francia szocialista parlamenti frakció vezére, Jaurés, tartott beszédet, a német-angol munkásszolidaritási: meg egy angol munkáspárti képviselő hangsúlyozta, ezenkívül egy népgyűlésen egy osztrák szocialista képviselő is felszólt.

A legjelentősebb megnyilatkozása a munkásság háborúellenes akciójának természetesen a november 25., 26. és 27-én tartott impozáns baseli nemzetközi kongresszus volt, melyen az összes európai országok kiküldöttjei nagy számban jelentek meg (az amerikaiak nem érkezhettek volna meg idejében). A kongresszust Basel legnagyobb templomában, a Münsterben, amelyben a tanácskozásokat is tartották, egy igazi Krisztus-követő, ékesszavú pap üdvözölte, hangsúlyozván, hogy a világ minden részéből együvé sereglett gyülekezet Krisztus szellemében dolgozik s ha a szónokok egyike-másika a vallásos füleknek idegen hangot üt is majd meg, mindannyian keresztényi elveket és tanításokat hirdetnek, mert a békét hirdetik. A keresztény vallás szolgájának tehát meleg szeretettel kell köszöntemé őket. A rokonszenves beszéd olvasásakor lehetetlen volt meg nem tenni az összehasonlítást a bölcs és igazán keresztény protestáns pap és a mi jól ismert hecckáplánjaink s a harcos egyház egyéb képviselői között. A baseli szocialista városi tanács külön üdvözölte a kongresszust és a, baseli kanton szocialista kormányelnöke a rendezésben és a tanácskozásokban is tevékeny részt vett. A kongresszus résztvevőinek gyülekező helye egy baseli kaszárnya udvara volt. Azt hisszük, békedemonstráció céljaira csak Svájcban lehetséges eddig egy kaszárnya helyiségeit megszerezni. A kaszárnyából vonult a nemzetközi tömeg a székesegyházba, melynek falain kívül a kongresszusra be nem férők részére népgyűléseket tartottak. A kongresszus idején Moszkva és Pétervár munkássága egynapos tüntető sztrájkban tiltakozott a háború ellen, Budapesten pedig megvadult rendőrállatok a népjogokért és a békéért összehívott népgyűlést verték szét. Európa keletén elmaradt országok munkásai így csatlakoztak a kongresszus állásfoglalásához.

A kongresszus határozata kimondja, hogy minden ország szociáldemokrata pártjainak kötelességük a háború elleni küzdelem és mindent el kell követniök, hogy az ítéletük szerint leghathatósabb eszközökkel megakadályozzák a háború kitörését. Ezeket az eszközöket a kongresszus nem szabja meg, mert a különböző országok különböző helyzete, az osztályharcok különböző élesége mindenütt más-más rendszabályokat parancsol.

Felszólítja a kongresszus a Balkán szocialistáit különösen arra, hogy ne csak a szerbek, bolgárok, románok és görögök közt való ősi ellenségeskedés felújulását, hanem a másik táborban küzdő balkáni népeknek – a törököknek és albánoknak – elnyomását is akadályozzák meg. A Balkán szocialistái tehát kötelesek küzdeni az ellen, hogy ezek a népek jogaiktól megfosztassanak, továbbá kötelesek a fékevesztett nemzeti sovínizmussal szemben az összes Balkán-népek testvéri szövetségének gondolatát propagálni, beleértve az albánokat, törököket és románokat is. Ausztria, Magyarország, Horvát- és Szlavonország, Bosznia és Hercegovina szociáldemokratáinak pedig az a kötelességük, hogy teljes erővel folytassák hatásos akciójukat az ellen, hogy az osztrák-magyar monarchia Szerbiát megtámadja. A kongresszus nagy örömmel üdvözli továbbá az orosz munkások tiltakozó sztrájkjait, melyekben annak bizonyítékát látja, hogy Oroszország és Lengyelország proletársága kezd magához térni azokból a csapásokból, amelyekkel a cári ellenforradalom sújtotta. A cárizmus most két félelem közt ingadozik: retteg azoktól a következményektől, amelyekkel a háború reá nézve járhat, de retteg a háborút sürgető nacionalista mozgalomtól is, amelyet ő maga teremtett meg. Ha a cárizmus most megint a balkáni nemzetek felszabadítójaként akar szerepelni, csak azért teszi, hogy ez alatt a képmutató ürügy alatt visszaszerezze magának a Balkán-népek fölött való döntő befolyást. A kongresszus tehát elvárja, hogy Oroszország, Finnország és Lengyelország erősödő városi és falusi proletariátusa a cárizmus minden harci kalandjának ellene fog szegülni és minden erejét egyesíteni fogja a cárizmus ellen való forradalmi szabadságharc felújítására. Mert a cárizmus Európa minden reakciónárius hatalmának reménysege, a demokráciának és az uralma alatt álló népeknek legkegyetlenebb ellensége. A legfontosabb feladat azonban Németország» Franciaország és Angolország munkásosztályára vár. Ez országok munkásainak kötelességük, hogy kormányaiktól követeljék, hogy tagadjanak meg mind Ausztria-Magyarországtól, mind Oroszországtól minden támogatást, tartózkodjanak a balkáni zavarokba való mindennemű beavatkozástól és őrizzék meg feltétlen semlegességüket.

A világ munkásságának e nagyszerű, hatalmas tiltakozása után mindenkinek át kell látnia, hogy helyesen állapította meg a nemzetközi szocialista iroda kongresszus-összehívó kiáltványa, hogy „egyetlen menedéke van ma a világbékének, egyetlen erő van most a világon, amelynek képviselői a világbéke bátor, harcrakész hívei. Ez az erő a nemzetközi szociáldemokrácia. Erővé teszi szervezeteinek súlya, tömegeinek nagysága és az a szándék, amely létérdekeivel egybeforrott: fentartása a kultúrát szolgáló békének, megakadályozása annak, hogy az emberiség visszasülyedjen a fejedelmek és nemzetek tömegmészárlással teljes, folytonos viszályainak barbár századaiba”.

A francia munkásság első öntudatos mozgalmainak vizsgálatában messzebbre kell visszamennünk, mint Angliát kivéve bármely más európai állam munkásmozgalmánál. Már az 1796-iki „Conspiration des Égaux”, Babeuf és társainak mozgalma kommunista elveket hirdet. „Mi a közjót s a javak közösségét kívánjuk”, mondták kiáltványukban, „nem akarunk többé egyéni földtulajdont. A föld senkié sem lehet. Gyümölcsei legyenek a közösségé”. Másrészt azonban a francia munkásság harcai sokkal később váltak el s még ma sem egészen tiszták más, rokonosztályok törekvéseitől. A forradalmakban a munkásság is részt vett, sőt a későbbiekben elsőrendű szerepet játszott, de ezek még sem tisztán munkásforradalmak. A nagy forradalom a burzsoázia győzelme a feudális renden. Az 1792-iki forradalomban éppúgy, mint a Commune alatt, a kispolgárság együtt küzd a munkássággal. Legtisztább proletárjellege a júniusi forradalomnak volt, amikor a kispolgárság összefogott a

nagyfőkével a kenyeret követelő munkástömegek ellen és egyes kisebb felkeléseknek, mint például az 1831-iki lyoni takácsláadásnak. Mindezek nemcsak a polgárság, hanem a parasztság ellenállásába is ütköztek. A parasztság, amely 1769-ben végre szabad földet szerzett magának, görcsösen ragaszkodott tulajdonához s minden kommunista mozgalomban ellenséget látott.

A kispolgárság és parasztság szerepe, másrészt a francia ipar kisipari jellege erősen megnehezítették egységes, marxista munkásmozgalom fejlődését. Fourier és Saint Simon tanainak hanyatlásával Proudhon szelleme, uralkodott a munkásságon. A Commune után a szövetkezeti mozgalom volt a munkásság első életnyilvánítása. Politikailag – eltekintve *Blanqui* kisszámú, a forradalmat és összeesküvéseket propagáló követőitől – a köztársasági pártot támogatták. Kiábrándultan, megvetéssel és lenézéssel fordultak el a régi, utópista kommunizmustól, a Marx-féle tanokat pedig csak kevésbé ismerték. Marx és Bakukin csatájában ez utóbbi pártjára álltak.

A marxizmusnak azonban csakhamar lelkes és hivatott szószólói akadtak közöttük: *Jules Guesde* és *Paul Lafargue*. Az ő agitációjuk folytán egyre többen és többen ismerték meg Marx tanait, egyre többen vallották a politikai mozgalomnak, a politikai hatalom meghódításának szükségességét. Lapjuk, az *Egalité*, heves támadásokat intézett a Berberét vezetése alatt fejlődő szövetkezeti mozgalom ellen. A Kommune utáni első évtizedet a „mutalisták” és a „kommunisták” harca tölti be. Az 1876-iki párisi gyűlésen még teljes Proudhon híveinek az uralma. A politikai mozgalmat haszontalannak bélyegezték. Nem zárkóztak ugyan el munkáspárti képviselők választásától, de ezek szerepét csakis abban látták, hogy elhárítsák a kormány részéről a szövetkezeti mozgalom elé emelt akadályokat s hogy érvényt szerezzenek a munkásság reformáló törekvéseinek. A szakszervezetek második kongresszusán, Lyonban (1876), már több hang emelkedett a szövetkezeti és szakszervezeti mozgalom ellen, de a nagy többség még mindig idegenkedett a politizáló kommunistáktól.

Amde a gazdasági viszonyok alakulása s a kormány magatartása még az *Egalité* agitációjánál is jobban siettette a munkásmozgalom eltolódását a Guesde és Lafargue által propagált irányba. Szaporodtak az összeütközések a munkásság és a munkaadók között, különösen az 1878-ik év volt gazdag sztrájkokban s ezek nyomán véres incidensekben. A kormány rossz szemmel nézte a munkásszervezetek működését s betiltotta az 1878-ra tervezett nemzetközi kongresszust. Fokozta az elkeseredést a parlament tétlensége, közömbössége a munkáskérdésekkel szemben, a száműzött *Blanqui* képviselővé választása s választásának megsemmisítése is növelte a harci kedvet.

Az 1879-iki *marseillei* kongresszuson a guesdisták fényes győzelmet arattak. A kongresszus többsége az osztályharc alapjára helyezkedett, a föld, a munkaeszközök és a munkaanyagok közös tulajdonná való tételét vette programjába s elhatározta a szocialista párt megalakítását, hogy az a parlamentben is szembehelyezkedhessek a tőkés képviselőivel. A küzdelem ezen szakát befejezte s a szakadást teljessé tette a következő évben Havreban tartott kongresszus, amelyen már a két irány hívei külön ülészetek.

A marseillei kongresszus határozatai nyomán hamarosan létrejött a „*Federation des ouvriers socialiste*”. Programjának megszerkesztésében Marx és Engels is résztvett. A tiszta osztályharc alapján állva, megtagadott minden együttműködést a politikai pártokkal s a radikális párt ellen, amelyet eddig a munkásság is támogatott, a leghevesebb támadásokat intézte.

A guesdisták egyeduralma nem sokáig tartott. A választások nem hozták meg a várt sikert a nagyon is elszigetelten álló pártnak. Nőtt azoknak a száma, akik nem voltak megelégedve a párt taktikájával s akik benn a pártban a Guesde energikus

vezetése mellett nem juthattak szóhoz. A helyzet mindinkább kiélesedett s az 1882-iki, *St. Etienneben* tartott kongresszuson a konfliktus nyíltan kitört. *Brousse* és hívei szakítani akartak az eddigi merev állásponttal. Programjuk némileg hasonlított a mai német revizionisták törekvéseihez. Elméletileg ők is a marxizmus álláspontját fogadták el, de a kommunista ideálnál fontosabbnak tartották a közelebbi célokat, a városi politikát, az üzemek szocializációját. *Guesde* és hívei kisebbségben maradva, otthagyták a „possibilisták” kongresszusát s megalapították a „*Parti ouvrier frangais*”-t.

A szakadást nemsokára követte két másik. *Allemanne*, aki *Brousse*-szal együtt lépett fel *Guesde* ellen, azt kifogásolta, hogy a possibilisták pártja csak a választásokkal törődik s elhanyagolja az erélyes pártagitációt. Az 1890-iki *Chatellerault*i kongresszuson egy taktikai kérdés megvitatásánál került szembe *Brousse*-szal. Arról volt szó, hogy vajjon a szocialista képviselő az egész pártnak vagy csak kerületének tartozik e felelősséggel. *Brousse* az utóbbi álláspontot vitatta s győzött, mire *Allemanne* kilépett a partból. Kevéssel rá ugyanígy tett *Maion*, aki elviselhetetlennek találta a *Brousse* által követelt szigorú pártfegyelmet. Immár tehát öt párt küzdött egymással.

A parlamentben, ahová az 1893. választásnál váratlan sikerrel 50 szocialista képviselőnek sikerült bejutnia, a munkáspártok meglehetősen egyetértően jártak el. Csak az allemanisták tartották magukat távol a többiektől. Az „*Union Socialiste*”-tal valaminő laza egység is létesült közöttük. Programjukat *Millerand* fogalmazta meg az 1896-iki *Saint-Mandé*-i kongresszuson, követelve 1. a termelész eszközök fokozatos szocializációját; 2. a közhatalom meghódítását és 3. a munkások nemzetközi egyetértését. Ezek a határozatlan és semmitmondó kitételek természetesen sokaknak nem tetszettek; sokan különben is elégedetlenek voltak a *Millerand*-féle demokratikus, kevésbé osztályöntudatos politikával. A pártvezetőség és a parlamenti csoport között állandó volt a vitatkozás. Végre is a régi ellentétek újult erővel törtek ki s 1899-ben bekövetkezett a „nagy konfliktus”.

A közvetlen okot erre az adta, hogy *Millerand* a párt megkérdése nélkül miniszteri tárcát vállalt. A miniszterializmus kérdése ezzel először merült fel a szocialista pártban. A miniszterialisták, akik eddig is jó viszonyban voltak a kormánnyal, a kormánybalépést eddigi taktikájuk természetes követelményének találták. Viszont *Gueade* hívei azt összeegyezhethetetlennek tartották az osztályharccal. Újra szakadás állott be a „mérsékeltek” és az „intranszigensek” között.

Az 1900-tól 1904-ig tartott kongresszusok nem hoztak döntést. Egyik frakció mellett sem foglaltak nyíltan állást. Hol ezt, hol azt fogadták el általános szabálynak, de mindenkor megengedték a kivételek lehetőségét. Az 1903-iki *bordeauxi* kongresszus a miniszteri tárca elvállalását a párt beleegyezésétől tette függővé. Végre is a kérdést az 1904-ben összeülő *amsterdami* nemzetközi kongresszus elé terjesztették.

A kongresszuson mindkét párt teljes fegyverzettel szállott síkra. A győzelem ezúttal az intranszigenseké lett. Kimondották, hogy szocialista képviselő nem lehet tagja polgári kabinetnek. Egyúttal felhívta a kongresszus a francia munkásság képviselőit egységes parlamenti párt megalakítására.

Ez némi nehézségek után meg is történt. 1905-ben a *roueni* kongresszuson úgy a *Parti socialiste francais*, mint a *Parti socialiste de France* megjelentek. A kormányváltozás, *Millerand* bukása is arra indították a mérsékelteket, hogy az intranszigen politikával ne helyezkedjenek élesen szembe.

Az *amsterdami* kongresszus határozataihoz híven megalkották a *Parti unifiá-t* (*Parti socialiste, section francaise de l'Internationale ássoziere* = S. F. I. O.) Az egyesült párt, amely az allemanisták kivételével minden frakciót magába foglalt, lett most a szocializmus képviselője a forradalmi szindikálizmussal szemben.

(-kas)

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

A mechanikai felfogás szerepe a természettudományokban.

I.

Kérdezzük meg a fizikusokat, mi a fizikának célja és igen sok azt fogja válaszolni, hogy a fizika célja a természet jelenségeit visszavezetni a mechanikának, a mozgások tanának egyszerű törvényeire. Vagy ha nyíltan, tudatosan nem is hangoztatják, munkásságukban, műveikben meg fogjuk találni ezt a felfogást. Ha végignézzük a fizika hatalmas területén, mindenütt a jelenségek mechanikai magyarázatával, mechanikai teóriákkal fogunk találkozni. S ha egy új jelenséget visszavezettünk a „mechanika egyszerű törvényeire”, akkor a jelenséget „értjük”, „megmagyaráztuk” s megnyugszunk.

Már most honnan e megnyugvás? Vájjon jogos-e, vagy ha nem az, honnan a megnyugvás látszata? És ha jogos, mely tulajdonságainak köszönheti a technika ezt a képességét? Vájjon törvényei valóban egyszerűek-e és miben áll egyszerű voltuk? S vájjon e törvények logikailag valóban oly tiszták, megnyugtatók és kielégítőek-e, amint azt a fenti kijelentésekből következtethetnők? Vájjon milyen anyagból való az a csodálatosan erős alapépítménye a mechanikának, amely megengedi nekünk, hogy tudományunk egész rendszerét föléje építsük?¹

Az első kérdésre még három-négy évtizeddel ezelőtt az volt a felelet, hogy a mechanikai magyarázatokban való megnyugvásunk egészen természetes, sőt szükségszerű, mert hiszen a mechanika rendszere logikailag teljesen tiszta, matematikai princípiumokon alapuló ellenmondás és homályosság nélküli s így törvényei, ameddig az emberi logika elér, éppen úgy megtámadhatatlanok, mint a matematikai igazságok.

¹ Az, aki először hívta fel az e kérdésekben rejlő nehézségekre szélesebb körökben a figyelmet, Ernst Mach volt „Die Mechanik in ihrer Entwicklung” című munkájával 1833-ban. Utána sokan foglalkoztak velük; az újabbak közül említek csak néhányat: H. Poincaré: Science et Hypothese, Science et Methode (Paris, Flammarion); P. Dunem: L'évotution de la méchanique, L'énergetique; F. Enriques: Lee problèmes de la science et la logique (olasz eredetiből fordítva, Paris, Alcan); B. Bussel: The principles of Mathematice (I. kötet, Cambridge, University Press).

Ha ez valóban így van, akkor a többi kérdésnek nemcsak megválaszolása, hanem felvetése is feleslegessé válik. Ha tehát a többi kérdés jogosultságát igazolni akarjuk, mindenekelőtt meg kell mutatnunk, hogy a mechanikai magyarázatok megnyugtató volta nem logikai megtámadhatatlanságukban rejlik, ez vizsgálódásunk első részének célja: megkíséreljük a mechanikai rendszerek alapelveinek vázlatos ismertetésével felfedni a bennük rejlő logikai nehézségeket.

Azt mondtam: „mechanikai rendszerek”. „Hát többféle mechanika is van”, fogják sokan mondani, „hiszen akkor már ebből is következik, hogy egyik sem lehet oly abszolút biztos, mint ahogy hittük”. Így általánosságban azonban ez az okoskodás hamis többféle szempontból is. A logikai tisztaság szempontjából való elégtelenségének megvilágítására elég megemlítenem, hogy hiszen van többféle geometriánk is, mégis bármelyik közülük logikailag éppen olyan tiszta és megtámadhatatlan, mint akármely másik.

A mi esetünkben azonban valóban úgy van, hogy az új mechanikai rendszereket azért állították fel alkotóik, mert a régieket logikailag ki nem elégítőnek találták. Ezt a tárgyalás során látni fogjuk.²

Az első mechanikai rendszer, melylyel foglalkozni akarunk, az, amely történetileg is első, amelyet ma is kizárólag tanítanak a fizika elemeiben és amelyre mindenki gondol, ha mechanikáról hall beszélni: a „Newton-féle” vagy „klasszikus” mechanika.³

A klasszikus mechanikában négy alapfogalom, vagyis olyan fogalom szerepel, mely nem vezethető vissza más fogalmakra és három alapelv (princípium), vagyis olyan törvény, amely be nem bizonyítható (épp úgy, mint a geometria axiómái, például: „Két ponton át egy és csakis egy egyenes húzható”). Az alapfogalmak és princípiumokból pedig az összes többi fogalmak és törvények levezethetők.

A négy alapfogalom: tér, idő, tömeg és erő. Hogy a „tér” és „idő” alapfogalmak a fenti értelemben, az evidens Kant gondolkodásunk kategóriáinak mondotta őket. A tömeg és erő fogalmi már mintha konkrétebbek, pozitívabbak, fizikaiabbak lennének. Már az alapfogalmak e különböző természete is meggondolásra adhat okot. De ezeknek a fogalmaknak *ilyen* irányban való vizsgálata annyira az ismeretelméleten keresztül történhetik csak, hogy bővebben itt nem lehet velük foglalkoznunk.⁴

Inkább forduljunk az alapelvekhez. De előbb az alapfogalmak-

² Különösen H. Hertz-nél (Gesammelte Werke, III.: Die Mechanik in neuem Zusammenhange dargestellt.: 1894.) találjuk ezt a törekvést egészen tudatosan.

³ Sir Isaac Newton (Philosophiae naturalis principia mathematica London, 1687) volt ugyanis az első, aki teljes rendszerét adta a mechanikának. Előtte Archimedes, Leonardo da Vinci, Galilei; utána Lagrange, d'Alembert, Hamilton és Gauss nevei jelzik a fejlődés jelentősebb állomásait.

⁴ A kérdés az ismeretelmélet legnehezebb problémái közé tartozik. A ítélemilletetekhez még H. Bergson-t említem, akinek különösen az idő (elfogásáról való nézetei nagy haladást jelentenek ezen a téren. (Lásd: L'evolution créatrice, Paris, Alcan, 1911.)

bő két új fogalmat alkotunk, amelyek az alapelvekben már szerepelnek. Ezek már „levezetett” fogalmak, még pedig a tér és idő egymáshoz való vonatkoztatásából keletkeznek: az egyik a „sebesség”, amelyen, mint ismeretes, egy hányadost értünk, melyet megkapunk, ha a test mozgása közben leírt út hosszát („tér”) elosztjuk az út leírása alatt eltelt időtartam („idő”) mértékszámával; a másik a „gyorsulás”, amely egészen analóg módon van alkotva; a sebességváltozás és az ehez szükségelt időtartam hányadosa, vagyis az egy másodpercre eső sebességváltozás.

Az első alapelv az ismert tehetetlenségi elv, amely Newton fogalmazásában így hangzik: „Minden test megmarad nyugalmában vagy egyenes vonalú egyenletes mozgásában, míg mozgásbeli állapotát valamely külső ok meg nem változtatja.” Ezt a „külső okot” nevezzük a mechanikában erő-nek. Ha egyugyanazon erő különböző testeket akar nyugalmi helyzetükből elmozdítani, különböző ellentállásra talál. A testek „tehetetlensége” tulajdonképpen azonos ezzel az ellentállással; ugyanannak a tulajdonságnak más szem” pontból való elnevezése csupán. Az ellentállásnak, illetőleg a tehetetlenségnek mértéke pedig a „tömege” a testnek.

A második alapelv az erő *mikénti* méréséről ad felvilágosítást: „A mozgás változása arányos a ható erővel s annak az egyenesnek az irányában létesül, melynek mentén az erő hat.”

Ebből a két elvből kivehetjük, hogy a klasszikus mechanika az erőt mint a mozgás előtt meglévő okát a mozgásnak fogja fel.

A harmadik elv, amely leginkább Newton sajátja,⁵ így szól: »Minden hatást mindig éppen akkora és ellenkező visszahatás kísér.» Ha például egy kő a föld felé esik, akkor nemcsak, amint mondani szoktuk, a föld vonzza a követ, hanem a kő is vonzza a földet, csak hogy az elmozdulás nagysága fordított arányban állván a test tömegének nagyságához, a föld elmozdulása a kőfelé végtelen kicsiny a kő elmozdulásához képest.

Ahelyett, hogy mindegyik alapelvet külön-külön vizsgálom, egy példán akarom megmutatni azokat a nehézségeket, melyek fellépnek, ha mind a hármat egyszerre alkalmazzuk valamely jelenség mechanikai magyarázatánál.

Mindnyájan emlékezni fogunk arra a példára, amelylyel fizikatanáraink az egyenletes körmozgást, a centrifugális és centripetáló erő létezését magyarázták meg: egy kötélre erősített követ, a kötél szabad végét kezünkbe fogva, körben hajtunk kezünk körül. Eközben kezünkkel a kötélen át a kőre erőt fejtünk ki; ez az erő kezünk forgása miatt folyton irányát változtatja és folyton eltéríti a követ az egyenes úttól, melyen tehetetlensége folytán maradni törekszik. Az első impulzus arra szolgált, hogy a követ nyugvó helyzetéből kimozdítsuk, a többi utánakövetkezők arra, hogy azt egyenes vonalú egyenletes mozgásától térítsük el.⁶ Ez a felfogás

⁵ Az elsőt már Leonardo de Vinci ismerte, a második Galileitől való.

⁶ Mihelyt a tehetetlenséget leküzdő erő megszűnik, ha például a kötelek keringés közben elmetszük, a kő egyenes vonalú egyenletes sebességű mozgással (a nehézségi erőtől eltekintve) mozog tovább, a kör érintője irányában.

teljesen megfelel az első alapelvnek. Ha most, a kötélen hosszát megtartva, a forgató erő nagyságát változtatjuk, a kő sebessége arányosan fog változni, megfelelően a második alapelvnek. Newton harmadik elve pedig egy ellenerőt követel azzal az erővel szemben, melylyel kezünk a kőre hat. A felelet kéznél van: a kő valóban visszahat kezünkre, érezzük, hogy egy erő húzza kezünket a kő felé és ez az a „centrifugális erő”, amelynek sokféle hatása mindenki előtt ismeretes.

De nézzük meg közelebbről, miképp jártunk itt el. Azt mondtuk: a kéz ereje létrehozta a kő mozgását. Ez rendben van, mert a két első alapelv felfogása szerint az erő a mozgás előtt meglévő oka a mozgásnak. De beszéltünk centrifugális erőről is s azt mondtuk, hogy ez a kő mozgásából „visszahatásképpen” jött létre. Eszerint tehát ebben az esetben a *mozgás lenne oka az erőnek*: ami az erő fogalmának teljességgel ellentmond. A harmadik törvény alkalmazásával tehát ellentmondunk az első két alapelv által meghatározott erőfogalomnak. Már pedig a harmadik elvet nem hagyhatjuk el, hiszen a centrifugális erő létezését világosan látjuk hatásain.

Úgy látszik tehát, mintha az erő fogalmában rejlenek a hiba.

De tulajdonképpen mi is az, ami a centrifugális erőt létrehozza, mi az, ami a kezünket a kő felé húzza? Ha kissé jobban meggondoljuk, be fogjuk látni, hogy ez a húzás tulajdonképpen a mozgó kőnek attól a törekvésétől ered, melylyel egyenes pályán igyekszik maradni, igyekszik kitörni a körből, hogy az érintő irányában mozogjon tovább. De hiszen ez a törekvés az, amit a kő tehetetlenségének mondtunk. De akkor a centrifugális erő, most megint a tehetetlenség által volna meghatározva. Így azonban a tehetetlenséget kétszer is számításba vettük: egyszer mint a kő tömegét, ellentállását, másodszer mint erőt. Ez pedig csak világos ellentmondás? A tehetetlenség elve sem fér meg tehát az erő fogalmával.

Láthatjuk, a dolog nem oly egyszerű és világos mint hittük. Különösen az erő fogalmában látszanak leküzdhetlen nehézségek rejtőzni. Ezt felismerve, a fizikusok igyekeztek oly mechanikai rendszereket felállítani, amelyekben az erő az alapfogalmak közül kiesik.

Ezek között az első Kirchhof volt.⁷ Ő a mechanika feladatává teszi, hogy a természetben fellépő mozgásjelenségeket egyszerűen és teljesen *leírja*, vagyis adja meg, melyek a jelenségek, de nem azt, hogy mi az okuk. Ha így járunk el, az idő, tér, tömeg alapfogalmakból matematikai módszerrel a mechanika egész rendszerét levezethetjük, az erő, mint a mozgásváltozások oka fölösleges. Ha mégis használja ezt a fogalmat (és Kirchhof mindenütt használja), csak azért teszi, mert a „leírás” kényelmesebb és rövidebb segítségével, de miután csak leírásról van szó s nem magyarázó okról, a pontos, szabatos definíciója az erő fogalmának mellékes dolog. Ez a felfogás azonban sokkal inkább nominalisz-

⁷ Dr. G. Kirchhof: Vorlesungen über mathematische Physik I. Mechanik. 1876.

tikus, semmint a dolog lényegébe hatoló s aligha fog valakit kielégíteni.

Egészen hasonlóan nominalisztikus a francia Andrade által alapított mechanika, a „fonál iskolája”.⁸ Mint a neve is mondja, ideális vonalakkal dolgozik: ezek közvetítik az erőket egyik testtől a másikig, ezek helyettesítik az erő fogalmát, de bizony a dolog nem lesz semmivel sem egyszerűbb, se tisztább s ezért nem is kívánom a rendszert részletesebben ismertetni, hanem inkább áttérek azokra, melyek már lényegesebben újat adnak a klasszikus mechanikához képest.

Ezek között első az „energetikus” mechanika. Ez ismét négy alapfogalommal dolgozik: tér, idő, tömeg és energia. Az erő tehát nem szerepel mint alapfogalom; ha később be is vezették kényelmi szempontból, mint leszarmaztatott fogalom szerepel, éppúgy, mint a sebesség vagy gyorsaság a klasszikus mechanikában. Az energiát tehát alapfogalomnak kell tekintenünk, olyanfajtanak, mint a tér és idő vagy legalább olyanfajtanak, mint a tömeg. De ez nem megy olyan könnyen. Egyrészt nem azért, mert hiszen az energia⁹ eredetileg mint a klasszikus mechanika egy leszarmaztatott fogalma jelent meg; már pedig közel áll a bizalmatlanság aziránt, hogy valamely fogalom képes lesz-e elosztatni a homályosságot egy rendszerből, amelyből tulajdonképpen maga is származott, amelybe maga is beleillik. Ha ezeket a kétségeket, mint történelmi forrásból származókat, el is utasítjuk magunktól és az energia fogalmát megszokjuk, mint intuitív fogalmat (az emberi munkára gondolva) alapfogalomnak tekinteni, akkor sem vagyunk túl minden nehézségen. Tudvalevő, hogy már a legegyszerűbb jelenségek értelmezésénél is kétféle energiát – kinetikait és potenciálist – kell megkülönböztetnünk (pl. a szabad esésnél is), amely kétféle alakkal való dolgozás nem oly egyöntetű, mint ahogy azt alapfogalmaktól megkívánjuk. Különböztetnünk pedig *logikailag nézve* a kettéválás fogalmi bevezetése egyáltalán nem egyszerű és természetes dolog.¹⁰

Ezek a megfontolások – és más hasonlóak, melyek ismertetésébe azonban, főleg a matematikai nehézségek miatt, nem bocsátkozhatunk – voltak azok, melyek A. Hertzet arra késztették, hogy az energetikus mechanikát elhagyva, új utakat keressen a mechanika rendszerének megépítésében. Hertz így gondolkodik: A tapasztalás, illetőleg a mechanikai rendszerek eddigi története azt mutatja, hogy ha mi a testek mozgását egyszerű, átlátszó törvényekkel akarjuk kifejezni« de úgy, hogy erre csak a tényleg előttünk levő érzéki elemeket (testek, mozgásállapotuk) használjuk

⁸ Andrade, *Lemons de mecanique physique*.

⁹ „Energia” i. i. nem más, mint munkaképesség, virtuális munka; mértéke tehát munka, amelyet viszont az *erő* és az irányában megtett *út* szorzatával mérünk; tehát derivált fogalomnak kell tekintenünk.

¹⁰ Hogy mindé nehézségek valóban fennállatlak, annak legjobb – habár negatív – bizonyítéka, hogy mindezideig egyetlenegy teljesen kiépített energetikus mechanikai rendszer sincsen. Az energetikusok csak ennek lehetőségét és helyességét hangoztatják. Újabban (1911) P. Duhem kísérte meg a feladatot „L’energetique” című művében, de szintén nem adott még teljes rendszert.

fel, ez nem sikerül. Ha ezt az egyszerű, átlátszó kifejezésmódot mégis el akarjuk érni, akkor az empirikusan adott dolgok mögött még más, nem látható valamiket kell feltételeznünk és ezeket is belevinnünk törvényeinkbe, kifejezésmódunkba. Ezek a rejtett, nem empirikus valamik az eddigi mechanikákban az „erő” vagy az „energia” voltak, amelyek, mint tudjuk, a többi elemek tulajdonságaitól való *lényeges* eltérésük folytán egy új, eltérő kategóriát határoznak meg.

De járhatunk egy másik úton is. Megengedhetjük, hogy egy ilyen rejtett valami tényleg közreműködik, de mégis tagadhatjuk, hogy ez valami külön kategóriába tartozzék. Szabadságunkban áll feltételezni, hogy ez a valami megint nem más, mint tömeg és mozgás, melyek lényegükben nem különböznek a többi tömegek és mozgásoktól, ugyanazon törvényeknek hódolnak, csak a mihozánk való vonatkozásukban különböznek az előbbiektől, amennyiben ugyanis nem vehetjük őket észre közvetlenül, hanem csak hatásaik által.

Hertz a mechanikai jelenségek leírásánál, értelmezésénél a három alapfogalmon kívül csak rejtett tömegekkel és mozgásaikkal dolgozik. Az energia csak mint leszármaztatott fogalom szerepel, az erő fogalmára pedig a mozgások leírásánál egyáltalában nincs szükség. Igaz ugyan, hogy a rejtett tömegek és mozgásuk által még egy egyszerű jelenség leírása is elég komplikálttá válik (s ezért nem hozhatok fel példát), de logikailag tiszta és kielégítő, úgy hogy ebből a szempontból most már csak a tömegnek, mint alapfogalomnak és a másik két alapfogalomhoz való viszonyának kérdése marad fenn, amely kérdés azonban a rejtett tömegek miatt most annál inkább nyomul előtérbe.

Végül még egy utolsó mechanikáról kellene szólanom, az „elektromos” mechanikáról.¹² De ennek még ilyen vázlatos ismertetése és megértetése is sokkal több időt vesz igénybe és sokkal fáradságosabb, semminthogy ezen a helyen megkísérelhetném. Inkább csak az érdeklődés felkeltésére szolgáljon ez a néhány megjegyzés: Tudvalevő, hogy a fizika és a kémia újabb eredményei az elektromosság atomos szerkezetének felismerésére vezettek. Ezeknek az elektromos atomoknak, az elektronoknak mozgására akarták alkalmazni a mechanika törvényeit. De ez sehogy sem sikerült kielégítő módon. Ha az elektronok mozgása nem idomul a mechanika törvényeihez, megkísérelték, talán a mechanika törvényei idomíthatók lesznek az elektronok mozgásához. Így született meg az elektromos mechanika. Hogy ez milyen gyökeresen, milyen forradalmian változtatta meg a mechanikát, arra nézve csak azt hozom fel, hogy még a tömeg fogalma is egészen kivetkőztetett régi jellegéből. A testek tömege az elektromos mechanikában

¹¹ Éppen e komplikáltság oka annak, hogy Hertz módszere, dacára logikai felsőbb-ségének, nem tudta a klasszikus mechanikát kiszorítani, általánossá válni sem tudott eddig.

¹² Ennek megalapítói Lorentz, Einstein és Minkowski voltak. Összefoglalóan tárgyalva: „Laue, Das Relativitätsprinzip”-ben (1910).

nem állandó mennyiség, hanem a test sebességétől függ! De még az idő is elvesztette homogenitását: két megfigyelő, akik különböző sebességgel haladnak egymáshoz képest, különböző időszámítást használnak¹³.

Mindebből láthatjuk azt, hogy a mechanikai alapelvek és fogalmak korántsem olyan kielégítőek és ellenvetést nem tűrők, mint aminőknek nemrégén még a tudósok is gondolták őket; éppen ezért nem is állottak ellent az időnek, a fejlődésnek: változtak s változnak ma is, sőt tán napjainkban élték át legmélyrehatóbb változásukat. A mechanikai magyarázatok erőssége, megnyugtató volta tehát *nem* logikai megtámadhatatlanságukban rejlik. A többi kérdés felvetése is jogos volt tehát. Ezekre válaszolni lesz célja vizsgálódásunk második részének.

Hegyí Géza.

Az állati szervezet anyag- és energiaforgalmának törvényszerűségei.

Az állati szervezet állandó útvonala bizonyos anyagoknak, melyek oda a táplálékkal jutnak be és mélyreható változások után a tüdőn, a vesén s a bélrendszeren keresztül választatnak újból ki. Ez az anyagforgalom az életjelenségnek elengedhetetlen kelléke. Az abból kikapcsolt – éhező – állat elpusztul, akárcsak a tápláló véráramtól elzárt szerv. Az élettan azon része, mely ezzel az anyagforgalommal foglalkozik, a gyakorlati érdeklődés következő kérdéseire igyekszik választ adni:

Melyek a szervezetnek azon szükségletei, melyeket a táplálkozás elégít ki, melyek azok az anyagok, melyek alkalmasak e szükségletek kielégítésére és a különböző anyagok közül milyen mértékben bír mindegyik ezzel a sajátsággal? A szükségletek felismerése jóformán magában foglalja a többi kérdések megoldását is. A tápanyagok elégnek a szervezetben és égési termékeik, oxigénnel való vegyületeik azok, melyek kiüríttetnek. A változások lényege az, hogy velük a szervezetben értékesíthető kémiai energia szabadul fel. A tápanyagok sokféleségébe a kémia vitt be először rendszert, három kémiai csoportra osztva fel azokat: fehérjékre, zsírokra és szénhidrátokra. Mindhárom csoport egyezik abban, hogy a szervezetben lejátszódó változásaik közben energiát bocsát annak rendelkezésére. Azon anyagok, melyeket a táplálék még ezeken kívül is tartalmaz, vagy nem emészthető és így fel sem használható anyagok, melyek vagy magát az emésztést segítik elő vegyi vagy mechanikai ingerként szerepelve, vagy pedig csak véletlenül vannak a felhasználható anyagokhoz keveredve, végül pedig olyanok, melyek bár múlhatatlanul szükségesek a szervezetre nézve, de abban kémiai változásokat nem szenvednek. Ilyenek a sók és ilyen a víz is. Magában a szervezetben lefolyó változások nagyon sokfélék, bonyolultak és eddigi ismereteinkkel csak kevésbé közelíthetők meg. De abban valamennyien megegyeznek, hogy kiürített végter-

¹³ Az idő relativitásának elvét jövő számaink egyikében részletesen fogjuk ismertetni.

mékeik energiataralma kisebb, mint a bevitteké. Közelfekvő tehát a gondolat, hogy a táplálkozás a szervezet energiaszükségeinek fedezésére szolgál. Bizonyos, hogy a szervezetnek szüksége van energiára és hogy ezt a táplálékból felszabaduló energiából képes, sőt kénytelen fedezni, de pontos, tudományos vizsgálatokra szorult az a kérdés, vajjon a táplálkozási szükségletek csakis energiaszükségeitek-e, vajjon azoknak változásai milyen mértékben követik egymást, vagyis más szóval tényleg a kalória-e az az egység, melyet az összes táplálkozási szükségletek mértékéül kell vennünk?

A tudomány első feladata volt (a szervezet bevitelének és kivitelének pontos megállapítására) módszereket dolgozni ki. A bevitt energia mértéke az a hőmennyiség, mely a tápanyagok teljes elégekor a szervezeten kívül képződik, a kivitte pedig a kiürülő termékeknek ugyancsak hőtartalma. A kettő közti különbség adja meg a szervezetben felszabaduló energiát, amint ez az energia megmaradásának elvéből következik. Ennek a természettörvénynek érvényességét a szervezetre Rubner úgy bizonyította be, hogy megmérte az állat által termelt hőt kaloriméterben és az így kapott hőmennyiség tényleg egyenlő volt azzal az energiamennyiséggel, mely a bevitel- és kivitelenergia tartalmi különbségének felelt meg ugyanabban az időben. A különböző anyagok által a szervezetnek szolgáltatott energiamennyiség, azoknak „fiziológiai hasznónértéke”, nemcsak a bevitt tápanyag energiataralmától függ, hanem függ attól is, mennyire képes azt a szervezet kihasználni, vagyis mennyi energiát fognak még az abból származó kiürülő termékek tartalmazni. Ha így helyes mérlegét állítjuk (és a szervezetben időnként felszabaduló energiamennyiségnek, áttérhetünk annak a vizsgálatára, vajjon mennyiben felel meg ez az energiamennyiség a szervezet tényleges szükségleteinek. A szervezetnek ugyanis módjában áll a felesleget leraktározni – elsősorban a zsírra kell gondolnunk – másrészt pedig a bevitel hiányát saját zsírjának és fehérjéjének elégetésével pótolni. A szükségletmértékül azt az energiamennyiséget vesszük, melyet az éhező állat termel. A bevitt tápanyag visszaszorítja az állat saját zsírjának és fehérjéjének elégetését, még pedig a különböző tápanyagok erre pontosan fiziológiai hasznónérték arányában képesek. Ezt a törvényszerűséget nevezte Rubner az izodinamia törvényének. Ez azt mondja ki, hogy a szervezet energiaszükségletének kielégítésében a tápanyagok fiziológiai hasznónérték arányában képesek egymást helyettesíteni. Legnagyobb a hasznónértéke a zsírnak, körülbelül $2\frac{1}{4}$ -szer akkora, mint a cukroké és fehérjéké. A szervezetre nézve tehát közömbös, ha a bevitt táplálékban a zsírt fehérjével vagy cukorral helyettesítjük, még pedig úgy, hogy 1 gramm zsírt $2\frac{1}{4}$ gramm cukor, illetve fehérje helyettesítsen és viszont. Fontos azonban, hogy ez a törvény csak bizonyos megszorítások között áll, a kalória tehát nem tekinthető azon egységnek, melylyel a szervezet összes szükségleteit minden körülmények közt ki tudná fejezni. Van tudniillik egy olyan minimális fehérjemennyiség, melyet sem cukorral, sem zsírral nem lehet helyettesíteni, melynek megvonása az állat saját fehérjéjének bontása által végre is halálhoz vezet. A valóságnak megriem felelő sematizálás volna tehát azt állítani, hogy a táplálkozás csak a szervezet energiaszükségletét van hivatva fedezni és független attól, hogy ezt az energiamennyiséget milyen alakban bocsátjuk rendelkezésére. Az élőlénynek fizikai szükségletén kívül kémiai szükség-

létei is vannak, szüksége van bizonyos anyagokra, azok huzamos megvonása halált jelent reánézve.

De van az izodinamia törvényének, mely az egyenlő fiziológiai haszonértékű tápanyagokat a szervezetre nézve egyenrangúaknak mondja, egy más megszorítása is. Csak akkor érvényes ugyanis, ha az állat nem kap több kalóriát, mint amennyit éhezés közben a sajátjából fogyasztani szokott. Ha az éhező állatot táplálni kezdjük, úgy energiaforgalma nem nő meg, hisz a bevett táplálék az izodinamia törvényének megfelelően hozzájárul az állat sajátjának megtakarításához. Csak akkor nő meg, ha a beadott kalóriák száma túlhaladja az éhezés közben elfogyasztottak számát, még pedig különböző tápanyagok alakjában beadott fölös energiamennyiségek nem egyformán növelik az állat energiaforgalmát.

Legnagyobb mértékben növeli azt a fehérje, még pedig ha az általa bevitt energiamennyiség 60%-kal több, mint az állat szükséglete, körülbelül 20 %-kal, míg ugyanily feleslegben beadott zsír vagy cukor 3-4%-kal emeli azt. A tápanyagoknak ezt a rájuk nézve jellemző hatását nevezzük specifikus dinamiai hatásnak.

Mire használja fel a szervezet a rendelkezésére bocsátott energiamennyiséget? Mindenféle külső és belső munka végzésére energiára van szüksége, de a lehetőleg teljes nyugalomban tartott állat energiaforgalma is bizonyos körülmények közt alig különbözik a dolgozóétól. Az állat a szervezetében felszabaduló kémiai energiát állandó és környezeténél magasabb hőmérsékletének fentartására használja fel és erre fordítja azt a hőmennyiséget is, mely szervezetében munkaközben fejlődik.

Szervezetünk *állandóan* 37 fok Celziuson van és így többnyire 10-30 fokkal haladja meg környezetének hőmérsékletét. Isermük a hőmérséklet ezen gondosan őrzött állandóságának fontosságát. A szervezetben lefolyó kémiai folyamatok, melyekről tudjuk, hogy mily érzékenyek a hőmérséklet minden legkisebb változásával szemben, pontosan be vannak állítva egy bizonyos, igen szűk határok közt ingadozó hőmérsékletre és közismert, hogy annak csak egy-két fokkal való emelkedése, mint azt kóros viszonyok között a láznál látjuk, mily súlyos hatással van összes életműködéseinkre. Szervezetünk egyre hőt ad le hidegebb környezetének. Felmelegíti a tüdejébe szívott levegőt, de legtöbbet veszít a bőrfelületén át sugárzás és párolgás útján távozó hő által. Ezt az állandó és igen tekintélyes hővesztéséget úgy pótolni, hogy általa mindig egyformára szabályozza hőmérsékletét, az állati test egyik legfontosabb és talán legtöbb energiafogyasztással járó feladata. Hogy ez a hőszabályozás milyen döntő befolyással van az állat energiaforgalmára, azt mutatja az, hogy a különböző nagyságú, de egyforma testhőmérsékletű állatok testének egy-egy kilójára kiszámított energiaforgalom különben egyező körülmények közt állatonként különböző ugyan, de egyenlő számokat kapunk akkor, ha energiaforgalmukat bőrfelületük egységére számítjuk ki. A hővesztés nagyságában az állat bőrfelületének nagysága a döntő, hisz a sugárzás és párolgás azon keresztül történik és így a hőszabályozás befolyását az energiaforgalom automatikus szabályozására semmi sem bizonyítja élesebben, mint éppen az előbb említett felületi törvény, mely azt tudatja velünk, hogy a legkülönbözőbb állatok energiaforgalma is egyforma, ha azt egyenlő testfelületekre vonatkoztatjuk.

A hőmérséklet szabályozásának szükségszerű fontossága hozza magával azt, hogy az energiaforgalom nő a környezet hőmérsékletének

csökkenésével és csökken annak emelkedésével. A hidegebb környezet több hőt, több energiát von meg tőlünk, míg melegebb környezetet jobban kisebb energiámmal is kijövünk. De a környezet hőmérsékletének emelése által csakhamar eljutunk egy olyan pontig, melyen túl a hőmérséklet emelkedése nem csökkenti többet az energiaforgalmat. Ez a pont a kutyánál 20 és 25 fok között van. Mindaddig, míg a hőmérséklet eddig a pontig fel nem emelkedik, az állat energia-, illetőleg anyagforgalmának változtatása árán fogja hőmérsékletét a külvilág változó hőmérsékletével szemben állandóra szabályozni.

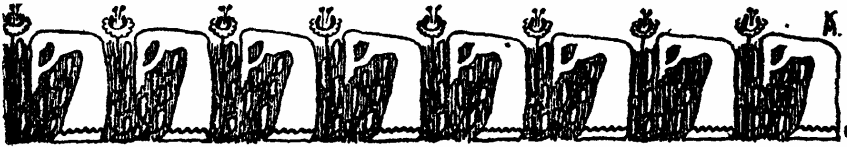
A hőszabályozásnak ezt a módját nevezzük kémiai hőszabályozásnak. Ezen a ponton az állat hőtermelése minimum és az emelkedő hőmérséklettel nem csökkenhet tovább.

Ez a minimális hőmennyiség azon munkák elvégzése közben szabadul fel, melyek elengedhetetlen részeit alkotják az állati életnek. Ezek a szív, a tüdő és a lélegzőizmok, a vesék, a máj, a bélrendszer stb. munkái, főleg pedig az izomrendszernek egészen ki nem kapcsolható működése. Magas hőmérséklet mellett az így termelt hőmérséklet nemcsak hogy elégséges, de bizonyos körülmények közt már túl sok is az állat állandó hőmérsékletének megőrzéséhez és a hőszabályozás ekkor éppen a felesleges hőmennyiségek leadásából áll. Ezt az állat csak fizikai eszközökkel, főleg pedig párolgásának fokozásával, izzadással tudja elérni és ezért a hőszabályozásnak ezt a módját fizikai hőszabályozásnak nevezzük.

A fizikai hőszabályozás állapotában, amikor már az energiatermelés minimuma által felszabaduló hőmennyiség is annyi, hogy az állat azon párolgás útján túladni kénytelen, minden legcsekélyebb energia-bevitel is növelni fogja az energiaforgalmat. A kémiai és fizikai hőszabályozás határát erősen lenyomja a ruházkodás, mert hisz a ruha mint állandó meleg környezet szerepel, lenyomja a testi munka is, mely hőtermeléshez vezet. Az ember rendes körülmények közt állandóan a fizikai hőszabályozás stádiumában van. Ekkor pedig áll az a tétel, hogy minden táplálkozás növeli az energiaforgalmat. Minél többet eszünk, annál többet égetünk és a feleslegnek csak igen kis része rakódik le. A szervezet makacsul ragaszkodik élőállományának állandóságához és ha zsírpótló lehet is fokozott táplálással bizonyos mértékben növelni, a legnagyobb fokú fehérje-táplálás is csak igen kisméretű fehérjegyapadáshoz fog vezetni. Egy ideig tartó gyarapodás után is csakhamar helyre fog állni az egyensúly, mert tömegének növekedésével, (melylyel a felület növekedése is jár) eo ipso növekedni fognak a szervezet kiadásai is. A hiányosan táplált állat sem pusztul el, de lecsökken tömegében és ezzel együtt szükségletei is lecsökkennek addig, míg így helyre nem áll az egyensúly bevételei és kiadásai között.

Ebből a természetszerűen hiányos és nagyon sematizáló áttekintésből is látjuk, hogy azok a szempontok, melyek az állati szervezet energiaforgalmát a tápláléktól függetlenül, automaticusan szabályozzák és viszont azok a hatások, melyekkel a különböző tápanyagok különböző mennyiségei ezt befolyásolják, egyáltalában nem egységesek és hogy nem csupán az energiának számokban kifejezhető mennyisége az, melylyel a sokféle körülményekhez alkalmazkodó állati szervezet számol.

Helvéth Géza.

KÖNYVEK.

A történelmi materializmus.

(*Galilei Füzetek, 1. szám. Írtak dr. Fazekas Sándor és dr. Székely Artúr. Ára 30 fillér.*)

E kis könyv a lehető legszemléltetőbb formában akarja a történelmi materializmust, mint szociológiai módszert ismertetni és néhány példával magyarázni anélkül, hogy a módszer tüzetes bírálatába bocsátkoznék. Ezt a feladatot – amelynek népszerű és mégis tudományos megoldása égető szükségesség – a szerzők akként vállalják, hogy a közkeletű történelemtanítással szemben keresik a történelmi események valószínűbb magyarázatait az emberiség fejlődésének hosszú útján át, a rabszolgaságtól a szabad bémunkáig s ezeknek a súlyos tényeknek és átalakulásoknak nyomán állapítják meg a 18. százaktól a történelmi materializmus lényegét és gyakorlatát, az osztályharc szerepét, az ideológiák kialakulásának mikéntjét és jelentőségét, valamint a munkásmozgalom ideológiai fegyvertárában elfoglalt szerepét. A kritikai szempontokkal és a történelmi materializmus behatóbb értékelésével és bírálatával egy másik füzetben kívánunk foglalkozni. A füzet, amelyet megfelelő bibliográfia zár le, minden tekintetben megfelel, sőt fölébe is kerül azoknak az igényeknek, amelyek vele szemben jogosan felmerülhetnek: az előadási mód tisztaságával és logikusságával épűgy, mint a példák súlya, alkalmazásuk világos és perdöntő volta s a tárgy teljes és helyes ismerete által. A kis füzet mindenkinek meleg érdeklődésére számot tarthat, akik könnyen és jutányosan akarnak a szociológiai alapkérdések elsajátításához kiindulási pontot szerezni.

K.

A származástan mai állása.

(*Galilei Füzetek, 2. szám. Írta: dr. Kende Zsigmond. Ára 30 fillér.*) Az adatokat és definíciókat *pontosan* megadni de amellet úgy, hogy azok könnyen érthetőek legyenek, – a bizonyítékokból *legalább* annyit részletezni, hogy a bizonyított tételek helyességét világosan lássuk, de semmiesetre sem annyit, hogy a részletek kifáraszák és elvonják figyelműnket a törvényszerűségtől, – mindig szem előtt tartani az olvasó valószínű előítéleteit és lehetséges kételyeit s ezeket eloszlatni anélkül, hogy a tárgyalás tudományos nívója súlyedjen: ezek a nem-szakember számára írt könyvek feladatai s egyúttal nehézségei is. Ezeket a nehézségeket a szerző oly kifogástalanul oldotta meg, hogy ez a kis könyv véleményem szerint nemcsak a származástan megismeréséhez, hanem bármilyen tudományos kérdés népszerű tárgyalásmódjához mintául szolgálhat. A könyv beosztása a következő: A leszármazás *tényének és bizonyítékainak* elmondása után a fejlődés *mikéntjét* magyarázó Darwin-féle, Lamarck-féle és De Vries-féle elméletet külön-külön ismerteti s azután azok precíz kritikáját adja. Külön fejezetben beszél néhány a származástanal összefűgő biológiai kérdésről, köztűk az élet keletkezéséről

és az átöröklésről. A függelékben a származástan fontosabb történeti adatait foglalja össze. Mindenre kiterjedő gonddal állított össze egy tájékoztatót a származástan irodalmában. – Melegen ajánljuk Kende dr. könyvét olvasóink figyelmébe, Str.

A vallás keletkezése.

(*Galilei Füzetek 3. szám. Írta Rubin László.* Ara 30 fillér.) A szokásos iskolaelőítélektől való megszabadulásnak útja majd mindig a vallásos előítéletekkel való leszámoláson át vezet s ez rendszerint azzal kezdődik, hogy az embernek homályos, de a helyest rejtő képzei kezdenek támadni a vallások keletkezéséről. A fejlődő értelem ezen a fokon mély és intenzív érdeklődéssel fordul a probléma felé. Ha erre az állapotrma visszaemlékezem – most, hogy kezemben tartom Rubin László pompás kis füzetét –, nem kis irigységgel gondolok azokra, akiknek most problémájuk a vallás keletkezése, vagy a jövőben fognak e kérdéssel szembetalálkozni. Mi örültünk, ha egy-egy elejtett megjegyzést vagy mottót találtunk más tárgyú könyvekben, ők meg készen kapnak mindent, amit a tudomány, mióta foglalkozik vele, e kérdéssel megállapított. Szépen, rendszerbe állítva, egy végig lebilincseljen érdekes füzet tárja fel előttünk az idevonatkozó *etnográfiai és kultúrtörténeti tényeket*, melyek szinte plasztikus képét adják az ősemléknek, akiben az első vallásos gondolat megfogant, azokat a *nagy gondolatrendszereket*, melyek a vallások keletkezésének klasszikus elméleteiként ismeretesek, ezek *kritikáját*, az *újabb kutatásokat* s megkapják az *útmutatást* arra is, hogy hogyan gyarapíthatják tovább itt nyert ismereteiket. Sokat fognak belőle tanulni és páratlanul felvilágosító hatású impressziókat fognak nyerni. Színes, sok helyen plasztikusan szemlélhető stílusa további kitűnő ajánlataja Rubin László füzetének, mely bizonyára a legnépszerűbb Galilei Füzetek közé fog tartozni. – na!

A magyar imperializmus.

Domokos László könyve a magyar imperializmusról néhány évvel ezelőtt jelent meg s elkésett méltatásunkra az ad okot, hogy szerzőjének magyar babért hozott: néhány szép kritikát és nyakán maradt rengeteg példányt . . .

A szerző most felajánlotta sok-sok példányát szerkesztőségünknek olcsó árusításra s árát mozgalmi célokra. Bajtársias szeretettel ássuk ki Domokos könyvét, melyet a mi szemünkben az tesz becsessé, hogy egy vidéki kultúrember becsületes igazságkeresése s ugyanaz a tudományos izgatottság formálta könyvvé, amely Hódmezővásárhelytől Eperjesig egyre sűrűbb és színvonalasabb Írásokban és mozgalmakban vetíti ki magát.

Domokos a magyar imperializmus tényezőiről: a klerikalizmusról, a nagybirtokról, a nagytőkéről és az érdekeiknek szolgáló intézményekről mond okos és kemény bírálatot. A helytelen sovén törekvéseknek és az ország igazabb közállapotának lelkesedéssel megírt vázlata, olykor meglepően eredeti állásponttal és végig szép írásművészettel. Társadalomtudományok iránt érdeklődőnek hasznos bevezetőül szolgálhat s kár volna, ha egy elkeseredett író kamrájában várna az ítéletnapra. Ára 60 fillér.

Olvasóink figyelmébe!

Aki könyveket és folyóiratokat a Szabadgondolat útján vásárol, mozgalmunkat anyagilag erősíti.

Lapunk kiadóhivatala ugyanolyan feltételek mellett, ugyanolyan gyorsan szállít könyveket és folyóiratokat, mint bármely könyvkereskedés. Postai vagy telefonmegrendelésre utánvétellel, a pénz és a portó előleges beküldésére bérmentve szállít. 10 K-nál **nagyobb** rendelésnél portót nem számítunk.

A kiadóhivatal

MOZGALOM.

Magalhaes Lima Budapesten.

Fehérhajú, villogó feketeszemű, 64 évet meghazudtolóan fiatalos, elragadó temperamentumú, csupa élet és idegember a portugál szabadkőművesek nagymestere, a diadalmas portugál forradalom vezére. A fehér asztalnál egy pohárköszöntőre válaszolva mondotta:

„Amikor pár év előtt megjósoltam a portugál köztársaságot, javíthatatlan idealistának, álmodozónak mondtak. Es sikereimet, mostani ünnepeltetésemet csakis annak köszönhetem, hogy mindig álmodozó voltam. Mert higgyék el, csak álmodozóknak és hívóknak lehetnek igazi sikereik.”

Magalhaes Limának ez a gondolata adta meg a Szabadgondolközös Magyarországi Egyesületében november hó 13-án tartott előadásának az alapszínzetét. Szerinte a portugál forradalomban nem emberek, de eszmék harcoltak s a győztes nem a köztársasági párt, hanem a szabadgondolat volt.

A szabadgondolközösnek francia – Buisson-féle – definícióját fogadta el: „A szabadgondolközös nem tan tételek összessége, hanem módszer. Nem attól függ, hogy mit állítunk, vagy tagadunk; egyedül arra a módra vonatkozik, ahogyan állítunk vagy tagadunk.” A szabadgondolközös az átfogó nagy erő, ennek körébe tartozik minden eszme, amely az emberiség haladását és boldogságát szolgálja.

Az első ilyen nagy eszme – ez volt Lima előadásának kiinduló pontja – a nemzetközi szolidaritás. „Mindaz, amit utazásaim közben láttam és megcsodáltam – mondotta – azt a mély és eltörölhetetlen benyomást tette rám, hogy a népek, a Világegyetem egyik végétől a másikig, keletről nyugatig egymás felé nyújtják kezeiket, a szeretetnek, az egyetértésnek és a testvériségnek egyetemes és ellenállhatatlan ösztönétől hajtva; megmutatják, hogy sem az Óceán hullámai, sem a hegységek láncolatai nem akadályozhatják meg az emberiség diadalmas haladását a civilizáció felé.” A portugál köztársaság ennek a fejlődésnek egyik lépcsőfoka. Azt mutatja, hogy a Comte és Proudhon által megjósolt „indusztriális” korba érkezünk. Az isteni jog helyébe az emberi jogok, az istenek helyébe az emberek léptek. „Nem a köztársaság teremtette meg a szabadgondolatot, sőt ellenkezőleg, a mi köztársaságunk is szülte a szabadgondolközösnek s ezért méltó mindazok rokonszenvére és szolidaritására, akik az emberi boldogság ellenségeinek, a vallási, faji, nemzeti, nemi és más előítéleteknek eltörlésére, tiszta és nyugodt lelkiismeret megteremtésére törekzenek. Az emberi boldogságnak, az emberi haladásnak legnagyobb ellensége a római egyház. Portugália ezt megértette s ezért a fiatal köztársaságnak első teendője volt a jezsuiták kiűzése, a kongregációk feloszlatása, a válás-

ról, a polgári anyakönyvekről, az egyház és állam elválasztásáról szóló törvények meghozatala. S a területileg kicsiny Portugáliát köztársasága ily módon nagygyá tette.”

Az egyházzal szemben, amely támogatja a fegyverkezést, a háborút, a szabadgondolkodóknak a szeretet törvényét kell hangoztatniuk. A szeretet törvénye a nagy, egyetemes és egyetlen törvény, amely minden törvénykönyvnel, minden dogmánál, minden társadalmi szokásnál hatalmasabb világosságot, testvériséget és szolidaritást teremt. Ez a szabadgondolkodók szeretete, mely le fogja győzni azokat az akadályokat, amelyeket az egyház állít útjába. Az emberi szellemnek szárnyai vannak. Nem ismer akadályt. Győzelme bizonyos s ez az egyetlen ipazi, reális győzelem. Egyre nagyobb lesz a szolidaritás s egyre nagyobb a lelkiismeret szabadsága. Így közeledünk a társas élet ideálja felé, amely az ember szabadsága a szolidáris társadalomban. De a demokráciának, hogy célját elérhesse, szervezkednie kell az egyház és másik ellensége, a tőke ellen. Hangsúlyoznia kell az egyetértést, küzdenie kell a háború ellen, küzdenie kell a békéért, hirdetnie kell a maga új morálját. „A társadalomban, éppen úgy, mint a tengerben, áramlatok vannak. Aki ezekkel szembehelyezkedik, menthetetlenül elvész.” S ma az áramlat a világbéke és nemzetközi szeretet felé hajtja az emberiséget.

Előadása végén Lima meleg szavakkal hívta meg hallgatóságát a szabadgondolkodóknak jövő év októberében Lisszabonban tartandó kongresszusára. A magyarországi szabadgondolkodók pedig, akik a szabadgondolkodásnak az övékétől eltérő, franciás, tisztán ideologikus koncepcióját egyik leghivatottabb képviselőjének előadásában hallhaták, szeretettel és lelkesedéssel ünnepelték Magalhaes Limát.

Magalhaes Limától, aki, mint a szenátus tagja s egy hatalmas pártnak a jelöltje a köztársaság elnökségére, ma is tevékeny részt vesz Portugália törvényhozásában s a politika irányításában, felvilágosításokat kértünk a Szabadgondolat olvasói számára azokról a zavargásokról, amelyeknél a munkásság állítólag a royalistákat támogatta s amelyeket annak idején szemlélőkben ismertettünk.* Lima ezekről a következőképpen nyilatkozott:

„A portugál royalisták sokkal ügyesebbek a külföld számára szóló tudósítások megszerkesztésében, mint abban, hogy az ország lakosságát újra megnyerjék a monarchia eszméjének. A portugál köztársaság biztos és szilárd alapokon nyugszik. Mellette áll az egész hadsereg, amely több ízben tett lelkes köztársasági érzelmeiről tanúságot, mellette állanak a nők, akik a párisi Kommün napjaira emlékeztető áldozatkészséggel segítettek a férfiaknak a köztársaság megteremtésében, legerősebb támasza pedig éppen a munkásság. Az evorai sztrájkoknak, amely Portugália több városára is áttért, tisztán gazdasági, nem pedig politikai okai voltak. Ez egyike volt a tőke és a munka azon összecsapásának, amelyek minden iparosodó államban elkerülhetetlenek. Természetes, hogy a royalisták, felhasználva a zavart, igyekeztek a munkásságot a köztársaság ellen izgatni s a külföld előtt úgy feltüntetni a dolgot, mintha igyekeztük sikerrel is járt volna. Erről azonban szó sem lehet. A munkásság és a köztársasági kormány között teljes az egyetértés. A törvényhozás legközelebb fog több fontos munkásvédelmi törvény javaslatával foglalkozni, amelyeket maga a kor-

¹ Szabadgondolat: II. évf., 3. sz.

mány terjesztett be. A szociáldemokrata párt pedig éppen az evorai zavargásokról elterjedt hírekkel szemben szükségesnek tartotta kiáltványban is kijelenteni, hogy ha a köztársaság létét komoly veszély fenyegetné, a munkásság az elsők között volna, amely a köztársaságért akár fegyveresen is síkra szállana.”
f.

Galilei Füzetek.

Ha szervezetileg nem is, de elgondolás és célkitűzés tekintetében a legszorosabb kapcsolatban áll mozgalmunkkal e kiadványsorozat, melynek most megjelent első három füzetével lapunk Könyvek rovatában foglalkozunk. Ugyanazok a törekvések adtak neki életet s ugyanazt a feladatot vállalta, melyet más téren és más eszközökkel lapunk és a Galilei Kör teljesít: a tudomány új, nagy megismeréseinek s a belőlük sarjadt új világnézetnek hirdetését. A gyűjtemény különösen két tulajdonságával hézagpótló: olcsóságával és problémáinak megválasztásával. Olcsóságban nemcsak minden eddigi magyar nyelvű népszerűsítő vállalatot múlt felül, hanem bármely hasonló külföldi gyűjteménnyel is vetekedik (30 fillérért 2-4 ívet ad) azzal pedig, hogy a legalapvetőbb tudományos és világnézeti problémákat dolgozzon fel, elsősorban abba a rendkívüli széleskörű érdeklődésbe kapcsolódik bele, amelyet folyóirataink szükségszerűen, népszerűsítő vállalataink pedig abból a téves gondolatból kiindulva, hogy „ezeken már mindeki túl van”-teljesen elhanyagoltak. Azt hisszük, hogy e tulajdonságaik hamarosan népszerűvé fogják tenni a csinos külsejű sárga füzeteket s olyan területeket is bekapcsolnak majd a bennük foglalt gondolatkörökbe, melyekhez e gondolatok távolsági és anyagi akadályok miatt eddig sem élőszo, sem nyomtatott betű alakjában nem jutottak el. Jó munkát várunk tőlük s útnak indulásukkor meleg szeretettel üdvözljük őket.

A Szabadgondolközás Magyarországi Egyesülete.

Ostwald, Werner Sombart és Magelhaes Lima előadásai, több nagyszabású demonstrációs gyűlés, 2 új fiók alapítása s a nagysikerű szekularizációs pályázat a legkiemelkedőbb mozzanatai az egyesület ez évi működésének. Ezekről, az agitáció kisebb eseményeiről, a szervezés részletmunkájáról s egyben a fiókok működéséről az egyesület vezetősége nyomtatott jelentésben fog beszámolni az évzáró közgyűlésnek, mely december hó 22-én, vasárnap este ½ 7 órakor lesz a Társadalomtudományi Társaság helyiségében. A fiókok vezetőségeit ez utón is kéri az egyesület titkársága, hogy összefoglaló jelentéseiket mielőbb küldjék be, nehogy a működésükről adott kép hiányos legyen. (A titkárság új címe: V., Széchenyi-utca 10).

A *Szabadgondolat pályázatának* bírálatával a bíráló-bizottság még nem készült el teljesen. A pályázók elnézését kérjük, hogy az eredményt csak jövő számunkban tehetjük közzé.

E számunkhoz mellékelve minden előfizetőknek és olvasónknak megküldjük a II. évfolyam tartalomjegyzékét. Kérjük azokat, akik bármi oknál fogva nem kapnák meg, hogy levelezőlapon értesítsenek bennünket, hogy legközelebbi számunkban pótolhassuk. A II. évfolyam bekötési táblája is elkészült s a kiadóhivatalban 70 fillérért kapható. 80 fillér előzetes beküldése ellenében postán is elküldjük.
A kiadóhivatal.